

Київський університет імені Бориса Грінченка

РОМАНИШИНА НАТАЛЯ ВАСИЛІВНА

УДК 821.161.2.-3.09:378.147

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ
В КУРСАХ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН
У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор філологічних наук, професор
ПОГРЕБЕННИК Володимир Федорович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри української літератури.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ГЛАДИШЕВ Володимир Володимирович,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
завідувач кафедри слов'янської філології;

доктор педагогічних наук, професор
КУЦЕВОЛ Ольга Миколаївна,
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
професор кафедри української літератури;

доктор педагогічних наук, професор
ТОКМАНЬ Ганна Леонідівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
завідувач кафедри літератури
та методики навчання.

Захист відбудеться 3 липня 2015 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13/б).

Автореферат розіслано 3 червня 2015 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.М. Дика

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна вища педагогічна освіта України зорієнтована на формування вчителя – високоосвіченої, культурної, гармонійно розвиненої особистості, яка володіє педагогічними технологіями, здатна до творчої праці, фахового зростання, є конкурентноспроможною, соціально активною. Ці пріоритетні напрями оновлення змісту підготовки вчителів визначено в «Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст.» (2002), «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський простір» (2004), «Концепції трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ ст.» (2007), «Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 р.» (2012), Законі України «Про вищу освіту» (2014), у яких акцентовано на важливості фундаментальної базової підготовки для майбутнього вчителя, що ґрунтується передусім на глибоких знаннях із фахових дисциплін.

Формування особистості вчителя-словесника відбувається в процесі вивчення комплексу літературознавчих курсів. Значного потенціалу в навчально-розвивальній перспективі набуває літературна генологія, адже повноцінне осмислення художнього твору неможливе без його жанрового визначення. Незважаючи на тенденції генологічного релятивізму, згідно з яким жанр не вкладається в чіткі дефініційні межі, класифікації, верифікації, він залишається «головним героєм» (М.М. Бахтін) художнього процесу. Донині концепція жанрів не втрачає своєї актуальності, поглиблене її вивчення студентами філологічних спеціальностей педагогічних університетів є способом здобуття фонових знань філологічного змісту, необхідних для розкодування тексту як зашифрованого повідомлення, ознайомлення із конкретними видами організації й структури художнього твору, важливими для усвідомлення його естетики, зумовленої насамперед жанром; є ефективним шляхом пізнання законів внутрішньолітературного розвитку. Жанр – феномен світової культури, своєрідна метамова, що зближує творців і споживачів мистецтва. «Пам'ять жанру» як сукупність доступних і відомих поетичних прийомів оживає в художній свідомості читача, поєднується з почуттям пізнання нового; таким чином, за Р. Веллеком та О. Ворреном, виникають передумови для переживання радості від спілкування зі словом.

3-поміж творів української класичної та сучасної літератури, передбачених програмами для вивчення як учнями, так і студентами філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, різнопланово представлені малі прозові жанри. На думку літературознавців (І.О. Денисюк, Р.С. Міщук, Ф.П. Погребенник, В.В. Фащенко, П.П. Хропко та ін.), саме мала проза як специфічне явище виявляє низку загальних закономірностей не лише епічного роду загалом, а й особливостей літературних напрямів, течій, інших жанрів. За Є.А. Мелетинським, малий «формат» робить новелістичну літературу досить своєрідною і дає змогу на її матеріалі уявити в мініатюрі всесвітній історико-літературний процес. Малі епічні жанри, – зазначають Н.В. Мафтин, Л.В. Мацевко-Бекерська, М.К. Наєнко та ін., – з особливою очевидністю виявляють специфіку епосу, його здатність в окремому й індивідуальному показувати всезагальні зв'язки між явищами. Художня мала проза в національній літературі вирізняється багатством формо-змістових модифікацій,

«чіткіших та багатших» (І.О. Денисюк), ніж у російській, характеризується яскравою своєрідністю й оригінальністю, здатністю до експериментаторських пошуків. Українські літературознавці (Л.О. Гаєвська, Н.Х. Копистянська, В.Ф. Погребенник та ін.) наголошують, що малоформатна частина прозової спадщини митця потребує якнайпильнішої уваги, адже малі прозові різновиди, особливо оповідання, в українському письменстві були й залишаються трендом епіки, популярною жанровою формою.

Навчальними програмами передбачено ознайомлення майбутніх учителів-словесників не лише із творчістю класиків – авторів шедеврів малої художньої прози, творцями жанрів, основоположниками новелістичних шкіл; визначено дослідження студентами поетики малої прози як своєрідної жанрової системи. У 50–80-і рр. ХХ ст., коли закладалися основи традиційної методики монографічного вивчення прозових творів, не було сприятливих умов для уточнення властивостей, структури малої прози та створення на цій основі науково-обґрунтованої системи роботи з вивчення новелістики ні в школі, ні у вищому навчальному закладі. Провідним жанром красного письменства вважався роман (найбільш придатна форма для втілення мілітарної, психологічної, виробничої тематики). Фахівці в галузі методики літератури (О.М. Бандура, В.Я. Неділько, Є.А. Пасічник, Г.С. Рева, Н.М. Сафонова, К.М. Сторчак, К.О. Ходосов та ін.) приділяли увагу насамперед методичним аспектам організації роботи з осмислення «монументальних» жанрів, яким протиставляли «малі» як простіші, доступніші для сприймання і засвоєння. «Фігура умовчання» (В.Т. Поліщук) у контексті новелістики перейшла в інерцію мислення. Сучасні науковці, які досліджують особливості вивчення епічних творів (К.П. Бабенко, О.Я. Мариновська, О.М. Фенцик, В.В. Халін та ін.), здебільшого не розрізняють форми, методи, прийоми, види роботи, етапи вивчення, методичні моделі аналізу творів великих, середніх і малих епічних жанрів; традиційно малу прозу рекомендують осмислювати за аналогією до великої чи середньої.

Огляд сучасних розвідок із жанрології дозволяє дійти висновку, що фундаментальні характеристики епічної поетики – відображення життя у всій його складності й повноті, об'єктивованість розповіді, сюжетна подієвість, багатоплановість, системність характерів, умотивованість учинків, обставин, подій тощо – не завжди притаманні малій прозі. Теоретики літератури (Р.Т. Гром'як, М.А. Гуляєв, Н.Д. Тамарченко та ін.) наголошують: властивості і структура великої та малої епіки не тільки мають значні відмінності, а й багато в чому протилежні. Фахівці (Л.О. Лаврусевич, Л.З. Мороз, Н.Д. Осьмак, В.В. Снегірьова та ін.) відзначають, що у працях, присвячених осмисленню поетики малої прози, жанр або не визначено, або запропоновано лише мікрожанрове визначення; обґрунтування жанротвірних чинників подекуди є неточним, непереконливим; сюжет, характери, обставини, проблематика, конфлікт, ідейний зміст розглядаються без органічного зв'язку з жанровими законами; прозу більшості письменників проаналізовано переважно на проблемно-тематичному рівні; на малу прозу сучасні літературознавці, як і методисти, звертають недостатньо уваги, порівняно, наприклад, із романами. Практика показує, що під час аналізу новел, оповідань та інших малих прозових різновидів, студенти, повторюючи виконання певних дій, оволодіють нестійкими навичками осмислення новелістики. Отже, є потреба у розробленні та апробації

методичної системи вивчення невеликих епічних художніх творів на основі жанрової неповторності, що й свідчить про актуальність порушеної проблеми й зумовлює вибір теми дисертації **«Теорія і методика вивчення художньої малої прози в курсах фахових дисциплін у педагогічних університетах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Шляхи розвитку української літератури XVII – XX ст.» та кафедри методики викладання української мови і літератури «Теорія та технологія навчання української мови і літератури в середній школі». Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 18 лютого 2010 р.), схвалена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 травня 2010 р.).

Об'єкт дослідження – процес вивчення української новелістики студентами в курсах фахових дисциплін у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – методична система вивчення студентами педагогічних університетів української художньої малої прози на основі її поетики, об'єднувачих, константних рис цього генологічного утворення та видових ознак найбільш поширених формо-змістових модифікацій.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні наукових засад, розробленні та експериментальній перевірці ефективності методичної системи вивчення української художньої малої прози студентами педагогічних університетів.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі основні **завдання**:

1. Визначити філософські, психолого-педагогічні, літературознавчі засади вивчення новелістики і жанру оповідання.
2. Обґрунтувати поняття генологічної компетентності майбутнього вчителя української літератури як «специфічної здібності» (Дж. Равен) у контексті сучасної наукової парадигми.
3. Окреслити методичні орієнтири формування генологічної компетентності майбутніх учителів української літератури.
4. Визначити особливості вивчення жанрово-видових форм художньої малої прози у вищому навчальному закладі.
5. Схарактеризувати інноваційні педагогічні технології вивчення літературного матеріалу (українська художня мала проза).
6. З'ясувати розвивальний дидактичний потенціал електронних засобів навчання у процесі вивчення малого епосу майбутніми вчителями української літератури.
7. Розробити методичну систему вивчення художньої малої прози студентами філологічних факультетів вищих навчальних закладів й експериментально перевірити її ефективність

Концепція дослідження. Теоретичне й практичне вивчення проблеми дало змогу сформулювати *провідну ідею дослідження*: вивчення художньої малої прози в курсах фахових дисциплін педагогічних університетів ґрунтується на здобутках традиційної та інноваційної методик; об'єднуювальній взаємодії між навчальними

дисциплінами (методика навчання української літератури, теорія літератури, вступ до літературознавства, історія української літератури, фольклор, зарубіжна література, компаративістика, педагогіка тощо) як компонентами єдиного літературознавчого і методичного контенту.

Вихідним положенням концепції є розроблення методичної системи вивчення української художньої малої прози студентами педагогічних університетів, що ґрунтується на пошуку і виробленні нових знань про різні рівні системи родової поетики, наприклад: рід (епос) – вид (мала, середня, велика проза) – жанр (новела, оповідання, художній нарис, літературна казка) – жанрова модифікація (історичне оповідання, оповідання-портрет, казка-притча, дума-казка); виявленні структурних зв'язків між ними. Генологічний аналіз виучуваних творів передбачає усвідомлення специфічних принципів наукового визначення жанру конкретного твору; розуміння та інтерпретування мистецтва, зокрема через опанування чинників художньої форми; добір не лише загальних, а й придатних для кожного окремого твору шляхів проникнення у неповторний мистецький світ.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Робота ґрунтується на засадничих положеннях сучасної генології (праці М.М. Бахтіна, Т.В. Бовсунівської, Ю.І. Ковалева, Н.Х. Копистянської, С.А. Крижанівського, Г. Маркевича, Г.М.Поспелова, Р. Сендики, С. Скварчинської, Р.С. Співак, А.О. Ткаченка, М.П.Утехіна, Н. Фрая, Л.В. Чернець та ін.), поетики (студії Г.Д. Клочека, М.П.Кодака, М.А. Ласло-Куцюк, Н.Д. Тамарченка, Ц. Тодорова та ін.), теорії літератури, художньої малої прози зокрема (праці О.Д. Гнідан, І.О. Денисюка, О.В.Єременко, І.В. Качуровського, Л.В. Мацевко-Бекерської, М.А. Петровського, В.Ф. Погребенника, Ф.П. Погребенника, Я.О. Поліщука, О.П. Сулими-Блохіної, Ю.М. Тинянова, Б.В. Томашевського, В.В. Фащенко, І.Я. Франка, В.Є. Халізева, А.Б.Юриняка та ін.).

У дослідженні враховано здобутки сучасної теорії інтертекстуальності (Ж.Женетт, Ю. Крістева), структуралізму та семіотики (Р. Барт, У. Еко, К. Леві-Строс, Ю.М. Лотман, В. Шмід), теорії рецептивної естетики (В. Ізер, Г.Р. Яусс), герменевтики (Г.-Г. Гадамер, М. Гайдеггер, П. Рікер), психоаналізу (З. Фройд, К.Г.Юнг), когнітивістики (М. Тернер). Інтерпретуючи конкретні твори, залучали філософські, естетичні, культурологічні ідеї Н. Аббаньяно, Т. Адорно, А. Бергсона, Г. Блума, Р. Інгардена, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, М. Фуко та ін.

Методологічну основу дисертації на психолого-педагогічному рівні становлять студії, у яких порушено проблеми психології мистецтва, літературного розвитку в процесі навчання, сприймання молодими людьми художньої літератури (П.В. Білоус, Л.С. Виготський, Л.Г. Жабицька, М.Г. Качурін, Н.Д. Молдавська, О.І. Никифорова, М.О. Рибникова та ін.); розглядаються загальнодидактичні аспекти викладання літератури (О.Ю. Богданова, Н.Й. Волошина, Л.Ф. Мірошніченко, Є.А. Пасічник, А.Л. Ситченко, Б.І. Степанишин, Г.Л. Токмань та ін.); пропонуються інноваційні технології організації навчально-виховного процесу (Ю.І. Бондаренко, А.О.Вітченко, В.В. Гладишев, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, А.В. Градовський, С.О. Жила, О.О.Ісаєва, О.В. Караман, С.О. Караман, Ж.В. Клименко, О.М. Куцевол та ін.); технології вивчення епічного твору (К.П. Бабенко, Д.В. Дубініна, Н.О. Лаврусевич,

О.Я.Маринівська, Г.О. Островська, Л.В. Панчук, А.Б. Уліщенко та В.В. Уліщенко, О.М.Фенцик, В.В. Халін, К.О. Ходосов, Н.Ф. Четверик та ін.).

Реалізації поставлених завдань слугували загальнонаукові **методи дослідження**: аналіз, синтез інформації, одержаної з філософських, культурологічних, літературознавчих, психолого-педагогічних джерел та під час опрацювання навчальних програм, підручників, посібників для студентів вищих навчальних закладів; спостереження за процесом навчання у загальноосвітній та вищій школі; осмислення досвіду викладання, власного та колег із університетів України; узагальнення стану вивчення української малої художньої прози учнями і студентами; діагностичні методи (бесіда, опитування, анкетування, інтерв'ювання), експериментальні (проведення констатувального, формувального експериментів); метод медіанавчання; вивчення й узагальнення одержаних результатів, їх статистична обробка. Використання загальнонаукових методів доповнюється зверненням до літературознавчих методів: формального, герменевтичного, культурно-історичного, біографічного, генетичного, типологічного, методу синхронно-діахронного вивчення, цілісно-системного аналізу ідейно-художньої структури творів під кутом зору їхньої жанрової поетики.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота проводилася у вищих навчальних закладах м. Києва, м. Рівного, м. Глухова, м. Бердянська, м.Житомира, м. Кіровограда, м. Луганська, м. Ялти, м. Суми, м. Луцька, м. Острога. У здійсненні експерименту брали участь 17 викладачів кафедр української літератури, методик викладання; 4 методисти Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; 26 учителів-словесників середніх навчальних закладів різного типу; 1023 студенти: експериментальні групи (ЕГ) 510 – студентів; контрольні групи (КГ) 513 студентів. Дисертант надавала консультативну, організаційну та методичну допомогу задіяним в експерименті вчителям, викладачам; використовувала наукові напрацювання, викладаючи курси історії української літератури, методики її навчання, спеціальні курси за вибором із досліджуваної проблеми у Рівненському державному гуманітарному університеті, у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова.

Організація та етапи дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2005–2015 рр. У процесі роботи виокремлено три етапи.

На *першому етапі* (2005–2008 рр.) вивчали філософські, літературознавчі, педагогічні, психологічні джерела за обраною темою. Проводили активне спостереження й узагальнення досвіду викладання дисциплін, фахових для студентів філологічних спеціальностей педагогічних вищих навчальних закладів; проводили бесіди, анкетування, контрольні зрізи, які дозволили дійти висновку: зміст літературознавчої та методичної підготовки майбутніх учителів-словесників потребує змін в аспекті вивчення літератури, епічних художніх творів, а саме у параметрах родові ознаки та жанрово-видові особливості. Була сформульована гіпотеза дослідження.

На *другому етапі* (2008–2009 рр.) на підставі теоретичного аналізу, вивчення традицій і здобутків вітчизняної вищої освіти, сучасних педагогічних теорій, систем, технологій, безпосередньої експериментальної роботи розробляли концепцію дослідження, визначали підходи до її реалізації у процесі навчально-виховної,

науково-дослідної, аудиторної і позааудиторної творчої діяльності, педагогічної практики та цілеспрямованого самостійного набуття знань із методичних і літературознавчих предметів. Готували навчально-методичне забезпечення за розробленою методикою. Апробували матеріали дослідження в низці педагогічних публікацій, під час виступів на конференціях, семінарах, під час консультацій для викладачів, учителів-словесників, у процесі викладання фахових дисциплін літературознавчого спрямування у вищих навчальних закладах України.

На *третьому етапі* (2009–2015 рр.) експериментально впроваджували теоретично обґрунтовану методику формування генологічної компетентності у студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів, перевіряли ефективність, концептуальність розробленої моделі. Крім того, узагальнювали результати контрольних зрізів і отриманих емпіричних даних, підводили підсумки дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено теоретичні (філософські, психолого-педагогічні, методичні, літературознавчі) засади опанування малих епічних жанрів майбутніми вчителями-словесниками; умови, етапи формування генологічних умінь студентів; обґрунтовано зміст поняття «генологічна компетентність майбутнього вчителя української літератури», схарактеризовано її складники (змістовий, технологічний, особистісний) як важливі компоненти професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя-словесника; запропоновано тлумачення поняття «українська художня мала проза»; виявлено й схарактеризовано критерії, показники, рівні сформованості розвитку вмінь студентів-філологів аналізувати твори прозаїчної новелістичної групи; з'ясовано особливості вивчення художніх творів малої форми шляхом жанрового аналізу; окреслено напрями об'єднувальної взаємодії між різними розділами курсу методики навчання української літератури, фаховими навчальними дисциплінами (історія української літератури, теорія літератури, вступ до літературознавства, фольклор, зарубіжна література, компаративістика, педагогіка тощо), що впливає на оптимізацію процесу вивчення малої прози; розроблено методичну систему вивчення української художньої малої прози студентами педагогічних університетів та перевірено її ефективність; *удосконалено* форми, методи, засоби вивчення студентами новелістики та жанру оповідання; доповнено методичні схеми вивчення епічних творів на родовій основі схемами аналізу творів малої художньої прози, її найпоширеніших жанрів: оповідання, новели, художнього нариса; літературної казки, байки, легенди; гуморески, пародії, фейлетону; акварелі, етюд, ескізу, поезії в прозі тощо; *набула подальшого розвитку* методика вивчення творів різних родів і жанрів; методика поглибленого дослідження новелістики в генологічному аспекті із застосуванням історико-генетичного, типологічного, компаративістичного методів, прийомів герменевтики, структуралізму, семіотики тощо; технологія аналізу художнього твору учнями та студентами вищих навчальних закладів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні й упровадженні методичного забезпечення вивчення малої прози: програми спецкурсу «Розмаїття типів «малого жанру» в історії української літератури XIX – XX ст.»; конспектів лекційних, практичних, семінарських занять на засадах діалогічної взаємодії, із застосуванням сучасних літературознавчих методик, інноваційних

педагогічних технологій; методичних рекомендацій для студентів-практикантів щодо формування в учнів поняття про малі епічні жанри; навчально-методичного забезпечення самостійної роботи. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі викладання фахових дисциплін, спецкурсів, спецсемініарів у вищій школі, у роботі вчителів-словесників, для вдосконалення змісту програм і підручників з української літератури й методики її навчання в школі.

Апробація роботи. Результати дослідження були апробовані під час виступів на 28 наукових конференціях, симпозіумах, семінарах різних рівнів, зокрема міжнародних: «Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения» (Новосибірськ, 2013), «Междисциплинарные связи при изучении литературы» (Саратов, 2013), «Теория и практика педагогической науки в современном мире: традиции, проблемы, инновации» (Новокузнецьк, 2013), «Педагогический профессионализм в образовании» (Новосибірськ, 2013), «Література. Діти. Час» (Рівне, 2013), «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (Київ, 2012), «Текстологія, поетика, методика вивчення творчості Григорія і Григора Тютюнників» (Луганськ, 2011), «Василь Стефаник та українська культура кінця XIX – початку XX ст.» (Івано-Франківськ, 2010), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2009), «Методології слов'янського літературознавства» (Луцьк, 2008); *всеукраїнських*: «Улас Самчук у сучасній гуманітарній парадигмі» (Рівне, 2015), «Проблеми освітнього і наукового контентів професійної підготовки вчителів-філологів» (Глухів, 2013), «Митець і час: творчість Андрія Малишка на тлі українського літературного процесу 30–70-х років XX століття» (Київ, 2013), «Сучасний урок мови й літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2012), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2012), «Проблеми компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів: тенденції та перспективи» (Кривий Ріг, 2012), «Творчість Трохима Зіньківського у контексті української літератури 70–90-х рр. XIX ст.» (Бердянськ, 2011), «Другі Бугайківські читання» (Ніжин, 2010), «Українська література в контексті світової літератури» (Одеса, 2010), «Творча індивідуальність Михайла Старицького в українському культурологічному контексті XIX – XX ст.» (Черкаси, 2010), «О.П. Довженко – видатний український культурний діяч XX століття» (Глухів, 2009), «Українська література: стан вивчення в сучасній школі, проблеми, перспективи» (Луганськ, 2008), «Діалогічні аспекти науково-педагогічної спадщини видатних українських дидактів-філологів Євгена Пасічника, Бориса Степанишина, Олександра Біляєва, Леоніда Скуратівського» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Українська література у контексті світової: теоретичний, методичний і перекладацький аспекти» (Черкаси, 2007), «Діалог літературознавства і методики навчання: шляхи аналізу художнього твору» (Переяслав-Хмельницький, 2006).

Апробація результатів дослідження здійснювалася також у процесі викладання студентам філологічних спеціальностей Рівненського державного гуманітарного університету, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова навчальних дисциплін «Методика навчання української літератури», «Методика навчання української літератури у вищих навчальних закладах», «Історія української

літератури», «Розмаїття типів «малого жанру» в історії української літератури ХІХ – ХХ ст.» (спецкурс).

Результати наукового дослідження **впроваджено** у низці вищих навчальних закладів України: Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (акт № 07-/10/2533 від 15.10.2012), Рівненському державному гуманітарному університеті (акт № 38 від 19.03.2012), Бердянському державному педагогічному університеті (акт № 57/174-08.10 від 27.01.2012), Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка (акт № 466 від 01.04.2013), Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка (акт № 1167 від 08.05.2012), Сумському державному педагогічному університеті імені А.С. Макаренка (акт № 18 від 14.01.2013), Республіканському вищому навчальному закладі «Кримський гуманітарний університет» (акт № 775 від 25.02.2013), Житомирському державному університеті імені Івана Франка (акт № 965 від 14.03.2013), Національному університеті «Острозька академія» (акт № 02/03 від 17.01.2012), Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (акт № 321 від 27.04.2012), Приватному вищому навчальному закладі Луцький гуманітарний університет (акт № 80 від 05.12.2012), Приватному вищому навчальному закладі «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (акт № 64/01 від 10.04.2012).

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук на тему «Поетика малої прози Богдана Лепкого» зі спеціальності 10.01.06 (теорія літератури) була захищена у 1999 році. Матеріали та результати кандидатської дисертації не використовуються у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

Публікації. Основні результати дисертації відображено у 57 публікаціях, із них 1 монографія, 5 статей у зарубіжних фахових виданнях, 31 стаття у наукових фахових виданнях України, 20 статей у інших зарубіжних та українських наукових та науково-методичних виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Вона налічує 567 сторінок, із них 358 сторінок основного тексту, 3 рисунки, 11 таблиць, список використаних джерел із 973 найменувань на 71 сторінці, 10 додатків на 136 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено його мету й завдання, об'єкт, предмет, концепцію; розкрито наукову новизну й практичне значення, методи дослідження; подано відомості про апробацію, упровадження, достовірність одержаних результатів дослідження.

У першому розділі «**Методологічні засади вивчення малих епічних жанрів студентами філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів**» висвітлено методологічні особливості дослідження. Зважаючи, що питання методики вивчення студентами філологічних спеціальностей педагогічних університетів української художньої малої прози не осмислювалося у контексті сучасної філософії, науки та освіти зокрема, окреслено *філософсько-методологічні* засади проблеми.

Вивчаючи новелістику, викладач, студенти застосовують універсальні категорії діалектики (руху, становлення, детермінації та ін.); проходять шлях від простого до складного, від почуттєвого до раціонального, від емпіричного до теоретичного; формують упорядковану систему знань, цінностей; намагаються не сприймати матеріал у вигляді готових істин, тверджень, а роздумувати, сумніватися («філософувати»); працювати в атмосфері співробітництва, взаєморозуміння. Обґрунтовано, що для розуміння малого епосу студентам важливо досягнути знання про історичні типи філософії, різновиди світоглядів, зокрема релігійний, міфологічний; філософію української національної ідеї; основи «культурфілософії» (А. Мюллер) та філософської антропології. Читаючи й аналізуючи оповідання, новели, нариси, образки, етюди, поезії в прозі тощо, студенти пізнають світ, вчаться усвідомлювати себе, віднаходити сенс життя. Адже автори малої художньої прози, як правило, ставлять в осердя своїх міркувань людину та її долю, порушують екзистенціально-антропологічну проблематику, творчо засвоюють нові філософсько-естетичні віяння та будують текст як символічно-знакову систему, що приховує глибокий філософський зміст. У процесі навчання літератури студенти опановують філософську інтерпретаційну технологію, щоб зрозуміти малі епічні твори, жанровій природі яких генетично притаманний філософський струмінь (притча, парабола, аполог, байка, казка, філософське оповідання, новела), а також із метою навчитися поцінювати творчість українських новелістів із філософських позицій. Важливо сприймати її як художній універсум – модель дійсності, становлення певної системи естетичних цінностей, а також як виявлення духовності автора. Традиційний план аналізу епічного твору на основі філософського теоретичного дискурсу доповнено новими аспектами для осмислення: філософські тенденції історико-літературного періоду, в який творив митець; світоглядні засади письменника, філософські постулати, які він сповідував; історичні, національні, етнопсихологічні, соціально-політичні обставини, в які «вписаний» герой; особливості підпорядкованої мистецьким законам літературної філософічності тощо.

Обґрунтовано, що побудова методичної системи формування генологічних умінь у майбутніх учителів-словесників, організація експериментально-дослідного навчання за цією системою повинні спиратися на *психолого-педагогічне підґрунтя*, яким є знання про психічні процеси, стани, властивості (пізнання, мислення, сприймання, пам'ять, мотиви, прагнення, емоції, характер, темперамент), про індивідуальні, вікові особливості студентів та учнів, закономірності національної самосвідомості. Також на можливості особистісного розвитку, самореалізації, досягнення акме-вершини, на психологічні механізми сприймання культурних цінностей і продукування творчого, наукового, результату. Враховано думку фахівців про те, що сучасне літературознавство, педагогіка «психологізуються», на зміну ідеологічній методиці приходить психоаналітична. Вивчаючи творчість письменника, студенти досліджують психологію автора, розмірковують про несвідомі психічні процеси, які вплинули на написання художнього твору, осмислюють текст як вираження внутрішнього життя митця, поглиблено аналізують характери літературних персонажів. Українська мала проза є багатим матеріалом для збагачення уявлень студентів про емоційні стани людини, індивідуальні особливості психології, для виховання національної самосвідомості,

чіткої громадянської позиції та розвитку соціальних, моральних якостей особистості. Узято до уваги, що саме епос, порівняно з лірикою та драматургією, характеризується особливими можливостями висвітлення внутрішнього світу людини. Психологізм в українській новелістиці простежується на різних рівнях: жанрового, ідейно-тематичного, композиційного, образного оформлення. Вмотивовано важливість запровадження елементів психологічного дослідження, що ґрунтується на специфіці суб'єктної малої прози, розрізненні психологізму різних типів, акцентуванні на індуктивній чи «індивідуалізуючій» психологізації модерністів, сучасних прозаїків. Обґрунтовано, що детальний розгляд складників психологічної новелістики (психологічна проблематика, психічний конфлікт, внутрішній сюжет, безфабульність, домінування індивідуальності розповідача, акцент на точці зору суб'єкта, психологічна деталь) потрібний, щоб сформувати інтерпретаційну свідомість читачів більш складної, ніж подієва, лірично-імпресіоністичної, інтелектуально-психологічної малої прози.

З'ясовано, що питання специфіки вивчення епосу привертає особливу увагу теоретиків і практиків *методики навчання літератури*, адже понад 70 % змісту шкільних та університетських програм складають епічні твори, серед яких оповідання та новелі належить чи не найбільша роль. Відзначено, що основи педагогічної технології вивчення художньої прози заклали дослідники: О.М.Бандура, Т.Г. Браже, Т.Ф. Бугайко та Ф.Ф. Бугайко, Д.В. Дубініна, В.П. Медведєв, В.Я.Неділько, Є.А.Пасічник, Г.С. Рева, Н.М. Сафонова, К.О. Ходосов, Н.Ф. Четверик та ін. Безперечними здобутками вищезгаданих вчених вважаємо обґрунтування відмінностей вивчення епічних, ліричних та драматичних творів, зумовлених відповідною родовою специфікою; встановлення об'єднавчої складової епічних творів – сюжету; засобів проникнення у зміст та підтекст творів; обстоювання шляху аналізу за розвитком дії, який забезпечував дотримання принципу єдності змісту і форми, відповідав вимогам цілісного вивчення художнього твору. Однак, зауважуючи, що при аналізі твору слід враховувати жанрові особливості, методисти орієнтували вчителів-словесників акцентувати не на індивідуальному, а на типовому, – розгляді родової основи. Тривалий час прийнято було вважати, що письменник звертається до малої прози на етапі учнівства; новела й оповідання – показники браку таланту чи письменницької освіти, щоб писати монументальні твори; малі жанри із характеристики творчої спадщини митця, як правило, «випадали». Методисти використовували визначення «мала проза», але специфіка й методологічні засади її вивчення визначалися з огляду на так звану «простоту», «доступність». За концепцією «просування від простого до більш складного» оповідання відводилося місце в 5–8 класах, старшокласники ж мали опановувати романну форму.

У сучасній методиці навчання української літератури художню малу прозу пропонується аналізувати за аналогією до великої чи середньої. Заохочується уточнення «епічних» компонентів, а серед жанрів у активний обіг вводиться категорія роману, хоча у національному письменстві новелістика ще з кінця XIX ст. перемістилася із периферійних до знакових текстуальних комплексів і їй відведено важливе місце у чинних навчальних програмах.

Обґрунтовано, що запропоновані сучасними методистами схеми, моделі, алгоритми аналізу епічних творів на основі епічної поетики можна ефективно використовувати у шкільному вивченні, коли учні опановують загальні закони літератури, визначають фундаментальні характеристики епічного, ліричного, драматичного смислу; словесник формує уявлення школярів про найпоширеніші жанри в межах кожного роду. Проте, отримавши інформацію про основні системи, старшокласники та, звичайно ж, студенти філологічних спеціальностей педагогічних університетів (адже особливістю професійно спрямованого навчання є академічна підготовка, яка включає поглиблення, ускладнення, зокрема набутих у школі знань), мають рухатися до складнішого. А саме: усвідомлювати закони внутрішньої організації підсистеми «новелістика», її рівнів: жанри, жанрові різновиди, модифікації малої прози. Спеціально-предметна, літературознавча та методична підготовка майбутнього вчителя української літератури передбачає не лише уміння визначати жанр, уточнювати жанровий різновид виучуваного твору, зокрема епічного, а й досліджувати його у контексті жанрової системи (мала проза літератури, письменника, літературної епохи, напрямку, національної та світової літератур), установлювати зв'язки між усіма жанрами, які культивував автор, звертати увагу на їх розмаїття. Також порівнювати прозу майстра та «учнівську», традиційну й «експериментальну». Простежувати еволюцію «малих епічних форм» у синкретичному і діяхронічному аспектах. Пояснювати, як відбувається «розширення жанрового потенціалу» (Ю.І. Ковалів), оцінювати здобутки і прорахунки у прозі певного письменника чи періоду. Адже з цим не може впоратися технологія інтерпретації зразків літератури на родовій основі, акцентуючи на типовому, а не на індивідуальних ознаках.

Вивчення результатів досліджень *літературознавців* дало змогу розробити методику вивчення такої структурної форми епосу, як художня мала проза, на основі своєрідності її поетики. Вивчаючи проблему типологічної спорідненості «малих жанрів», з'ясували: розповідні твори класифікують за обсягом, який не зводиться до кількості слів, рядків чи сторінок. Ідеться про зумовлені ним змістові та формальні характеристики: відтворюється момент чи змальовується широка картина життя, допускаються паралельні сюжетні лінії чи одна, на першому плані перебуває один герой чи на широкому тлі діють багато повнозначно представлених персонажів, наявні чи відсутні описи, роздуми та ін. Підставами для розмежування художніх форм епосу є: особливості змісту (тематики), масштаб зображуваної події, категорії розповіді, типи героїв, ступінь складності сюжету, характер співвідношення категорій синтетичного й аналітичного, вигаданого та правдивого, часопросторові характеристики.

Хоча українська новелістика вирізняється багатством жанрових модифікацій, академічна думка визначилася з позиціями розмежування як самостійних жанрів оповідання, новели, художнього нарису, літературної казки, етюду, ескізу, поезії в прозі тощо; вони традиційно вважаються «побратимчими», типологічно спорідненими у жанровому аспекті. Визначено особливості вивчення невеликих епічних творів, враховуючи стійкі риси жанрового утворення «художня мала проза». Серед константних ознак у корпусі жанроформ малої прози, на які слід звертати увагу в процесі аналізу, виокремили: стислий обсяг, поєднаний із лаконічністю

викладу чи опису зображеної події; економне зчеплення «малих образів» у густу художню систему; «єдність дії» (П. Гайзе), відсутність «гальмування» (Б.М. Ейхенбаум); невелика широта охоплення життєвих явищ; узятий за основу «дрібний» матеріал, подія чи епізод із життя «маленької», незначної людини, але змістовний, що втілює загальнолюдський смисл, зосереджує прикмети доби; здебільшого природні, правдиві ситуації; напруга – незмінний елемент внутрішньої структури оповіді; моноцентричність, коли на першому плані виступає один персонаж, подія, мотив, конфлікт, решта обмежується роллю тла; «готові характери» (Ф. Шпільгаген); локалізація місця й оточення; сюжет не завжди завершений чи асиметричний – основний сенс твору сконцентровано у фінальних елементах, кульмінації; конфлікт – відкритий для читацьких інтерпретацій; мінімалізоване звернення авторів до вставних елементів, паралельних сюжетів, епізодів, уникання прямих і докладних описів; інтенсивність використання виразних художніх деталей, які часто постають знаком, образом, символом; жанровизначальна роль діалогів, активність засобів кореляції ритму висловлювання тощо.

Виходячи з природи художнього твору малої прозової форми, якому часто притаманні безфабульність, фрагментарність, посилення авторської суб'єктивності, ліризм, поглиблений психологізм, дійшли висновку, що новелістику більш доцільно аналізувати за планами осмислення поезії. Важливу роль має відігравати читання: точне, прискіпливе, чутливе до нюансів усього твору, щоб не порушити єдність і ціліність враження, досягнути «цілокупність думки» (Б.М. Ейхенбаум) митця, що «впливає відразу», не подрібнюючись; читання з постійним поверненням до початку, перечитуванням, увагою до подробиць. Старшокласникові, студентові пропонується рухатися не слідом за автором, від епізоду до епізоду, а намагатися зрозуміти, як досягається конструктивність, динамічність, сконцентрованість художньої енергії, коли на мінімальній площі, наче «у краплі води відкривається океан» (І.Я. Франко). Доцільно віднаходити епіцентр думки і настрою, концепт «променя зору» (В.В.Фащенко), довкола якого збирається в один фокус образний матеріал. Простежувати мотив, лейтмотив, на зразок «сокола» П. Гайзе, концептуальність мікрорівневих чинників твору, жодного з яких не можна видалити з цілого новели. Осмислювати філософське наповнення порушених авторами «вічних», людинознавчих тем, оцінювати високу майстерність письменника – у малому просторі викласти багато. Враховано той факт, що у західноєвропейському літературознавстві існує практика не включати у визначення епіки приписувану їй рису «подієвість», беручи до уваги важливість дескрипції в деяких нараціях, ліричну прозу, репортаж, щоденник.

У другому розділі дисертації **«Формування генологічної компетентності майбутніх учителів літератури у вищій педагогічній школі»** уточнено сутність понять «компетентність», «компетенція» як основних дефініцій компетентнісного підходу; обґрунтовано визначення «генологічна компетенція». Орієнтуємося на уточнене Н.П. Волковою, В.В. Краєвським, А.В. Хуторським та ін. дослідниками визначення компетенції як корпусу питань, у яких людина добре обізнана, пізнала їх, а компетентності як поєднання відповідних знань і здібностей, які дають змогу обґрунтовано судити про певну сферу, ефективно діяти в ній. Умотивовуємо, що майбутні вчителі-словесники повинні набути *генологічної компетенції*, зокрема мати

якнайповніші уявлення про епічний спосіб художнього моделювання дійсності, закономірності, зумовленої жанровою своєрідністю внутрішньої побудови твору; методичні схеми вивчення малої прози; врешті, про генологічні моделі, установлення яких зумовлює вибір жанрового шляху аналізу твору. Серед результативно-діяльнісних характеристик чи *компетентностей* виокремлюємо спеціально-предметні (збагачення уявлень студентів про розвиток національної новелістики, її представників; різножанрову творчість визначних письменників; новизну їх прози загалом і конкретних творів зокрема, опанування майстерності аналізу, інтерпретації, організації роботи із осмислення малого епосу у контексті поглибленого вивчення методики), загальнопредметні (уміння простежувати фольклорні елементи у малому епічному творі, елементи давніх міфологічних уявлень, процеси взаємовпливів, взаємодії національних літератур, суміжних мистецтв; досліджувати твір у культурно-історичному контексті, визначати значення філософії, психології для розуміння та тлумачення прози тощо), надпредметні, ключові (уміння уважно читати, слухати, сприймати наукову інформацію, пояснювати, аналізувати, систематизувати, інтегрувати, проводити аналогії, діяти за алгоритмом, складати план відповіді, користуватися пошуковими системами, технічними засобами навчання, вести навчальний діалог, дослідницький пошук, пізнавальну діяльність у групі, здійснювати самоконтроль власної роботи).

Виокремлено такі *етапи* формування генологічної компетентності майбутніх учителів літератури у вищій педагогічній школі:

- діагностично-мотиваційний (виявлення прогалин у знаннях вчорашніх учнів; застосування індивідуальних програм навчання; приділення уваги актуалізації опорних знань, умінь, встановленню постійних зв'язків між набутим і новим; підвищення рівня комфортності навчання на занятті; виокремлення для опрацювання високохудожніх, цікавих зовнішніми подіями чи «сюжетами» людської душі творів, складних, нерідко раніше замовчуваних; чітке визначення мети, кінцевих результатів роботи; інтегральне кількісне оцінювання навчально-творчої діяльності студента);

- теоретичний (пізнання загальних мистецьких законів; дослідження малої прози в усьому розмаїтті різновидів, форм, структурних типів; розгляд генологічних проблем у теоретичному, історико-літературному, методологічному, методичному аспектах; встановлення зв'язків між накопиченими знаннями та їх практичним застосуванням);

- тренувально-діяльнісний (застосування теоретичних знань у розв'язанні конкретних завдань: аналіз творів; моделювання планів-конспектів уроків; виготовлення відповідного роздаткового матеріалу, наочності, добір видів ТЗН; захист конспектів перед одногрупниками; проведення уроків у навчальних закладах різних типів);

- творчий (творче перенесення генологічних знань на «новий» твір; евристична інтерпретація прочитаного художнього, наукового тексту; вміння впроваджувати креативні технології; виконувати і формулювати творчі завдання; створювати власні художні твори із дотриманням форми певного літературного жанру);

- рефлексивно-коригувальний (оволодіння навичками самооцінки, корекції навчання на основі рефлексії, зворотного зв'язку, оцінок викладача, для

вдосконалення процесу формування генологічних вмінь; планування індивідуальної стратегії навчання).

Модель розробленої методичної системи вивчення національної новелістики, оповідання, нариса, фрагментарної прози тощо унаочнює рисунок 1.

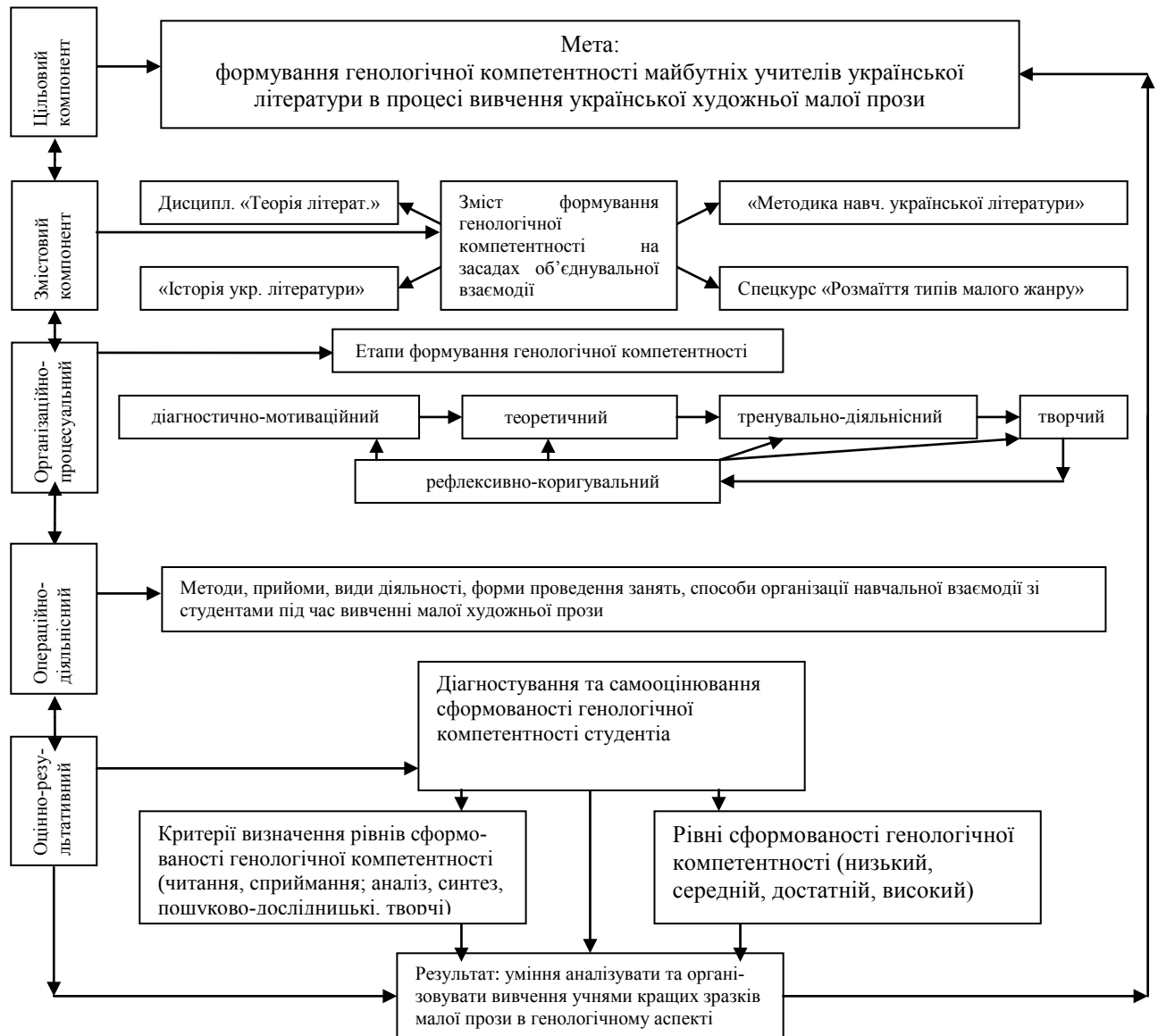

Рисунок 1. Технологічно орієнтована модель вивчення української малої прози студентами філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів

Вибір технологічного підходу до формування генологічної компетентності пояснюємо тим, що це дає змогу, на противагу неефективній педагогічній праці як псевдопрофесійному експромту, цілеспрямовано здійснювати розробку методики вивчення української художньої малої прози у вищому навчальному педагогічному закладі, будувати навчальний процес, послідовно орієнтуючи студентів на визначені завдання, здійснюючи зворотній зв'язок, зрештою, досягаючи гарантованого результату.

У розділі важливе місце відведено науковому висвітленню питання *жанрового шляху аналізу*, оскільки уміння визначати жанр художнього твору є одним із пріоритетних для студентів філологічних спеціальностей педагогічних університетів. На відміну від традиційних шляхів, це – можливість оцінити твір з позиції «письменника», проявити високорозвинене «читацьке чуття». Жанровий аналіз – продуктивний засіб активізації пізнавальної діяльності аудиторії, спрямований на перетворення наївного читача в пильного, здатного наблизитися до адекватної рецепції художнього твору, зокрема в аспекті впізнавання жанру. Детальний жанровий аналіз застосовуємо, якщо думки літературознавців незбіжні щодо визначення жанру твору, якщо потрібно дослідити характер експериментальних пошуків митця та обґрунтувати, чи має статус літературознавчого терміна певний авторський жанровизначальний підзаголовок.

Обґрунтовано, що уміння студентів здійснювати жанровий аналіз формується на основі теоретико-літературних відомостей, досвіду визначення жанру художнього твору, набутих у школі. У курсах вступу до літературознавства, теорії літератури, історії українського письменства професійно формуємо поняття про різновиди новелістики, ґрунтовно знайомимо студентів із працями відомих жанрологів, вчимо застосовувати спеціальні жанрологічні терміни, користуватися жанрологічними словниками, означувати відповідну ступеневу градацію для поглиблення характеристики текстів. «Великим планом» розглядаємо жанрову своєрідність у творах, в яких поняття про жанр подається вперше. Опрацювання тексту з опорою на жанр продуктивне, якщо дотримуватися таких етапів: розгляд родової основи; якщо виучуваний твір є зразком малої прози, – визначення рис, притаманних малоформатним епічним творам загалом; уточнення особливостей кожного з видів у системі малої прози. Важливі жанрові нюанси твору допоможе зрозуміти визначення жанрової модифікації. Слід також враховувати, що письменники власним хистом розширюють межі жанру, інкорпоруючи специфічні індивідуальні, національні риси. Вмотивовано, що вчитися уточнювати жанр студентам слід на «взірцевих» творах, які представляють еталонну жанрову модель (простежено на прикладі аналізу літературної легенди). Як оволодіти вміннями досліджувати характер взаємодії між ґенологічними структурами у творах синкретичних, межових («полімерних») жанрів, простежено на прикладі оповідання-портрета, казки-притчі, думи-казки, жанрових форм акварелі, образка, «recit hestriques» (Ю.М. Косач) тощо. Обґрунтовано, що, вивчаючи твори на засадах синхронної та діахронної типології, студенти набувають важливих у майбутній професійній діяльності навичок, а саме: формулювати власне жанрове визначення та визначення, яке зможуть сприйняти школярі, враховуючи при цьому неповторний колорит епохи, національну своєрідність, унікальність особистості автора; простежувати контактено-генетичні зв'язки української літератури з європейським літературним процесом, виявляти оригінальність літератури своєї країни.

Програми з історії української літератури передбачають вивчення не лише «монотекстових», а й «багатокомпонентних» утворень, наприклад, епічного циклу, який фахівці класифікують як наджанрове утворення, метажанрову єдність, що характеризується своєрідною структурно-семіотичною природою, перевершує жанр

обсягом, не має родової приналежності, тяжіє до синкретичності тощо, тому долучилися до методичного вирішення цього аспекту літературної генології.

Умотивовано, що *поглиблене осмислення художньої малої прози* включає системне порушення питань про генологічний аспект виучуваних прозових творів; уведення у навчальний обіг інформації про українських новелістів – «будівничих жанрових систем» (Ц. Тодоров); детальний аналіз програмових творів; установлення зв'язків між усіма родами та жанрами, в яких працював письменник; усвідомлення літературного процесу як процесу виникнення, розвитку, змістонаповненості, зокрема, малих прозових форм; утворення різновидів, модифікацій внаслідок взаємозбагачення родів, жанрів, видів мистецтва; руйнування, зміни жанрових систем; аналітичне читання художніх творів із наступним формально-стильовим тлумаченням.

Незважаючи на популярність «типової методики аналізу» (Ю.М. Лотман), дослідницькі алгоритми, орієнтовні схеми, які узагальнюють досвід аналізу ліричних, епічних і драматичних творів, методику вивчення має визначати конкретний текст. Щоб це усвідомили студенти, пропонували їм досліджувати художні твори малої прозової форми письменників проскрибованих із міркувань політичної кон'юнктури, а також маловідомих, забутих, на противагу традиційному зосередженні на корифеях. Використовуючи потенціал малої прози (невеликий обсяг творів дозволив забезпечити студентів копіями раритетних видань; зникла проблема «непрочитання»), намагалися розширювати творчі обрії філологів; зацікавлювати навчальним предметом через знайомство із матеріалом новим, невідомим, доступним вузькому колу фахівців; заохочували уважно, вдумливо читати і самостійно аналізувати художній твір; створювали умови для вияву творчої активності; реалізовували засадничі наукові положення вищої школи, зокрема навчання на високому рівні утруднення, що, в свою чергу, дозволило зробити молодих філологів учасниками введення до наукового і навчального обігу твору, який не мав ґрунтовної літературно-критичної оцінки, не досліджувався у методичному аспекті.

Третій розділ дисертації – **Методика виокремлення та вивчення жанрово-видових форм художньої малої прози**. Окреслено розмаїття модифікацій української малої прози; розроблено орієнтовні методичні схеми аналізу оповідання, новели, художнього нарису, фрагмента, гумористичних, фантастичних, історичних, літературно-фольклорних композицій; уточнено жанрово-видові ознаки низки невеликих епічних творів, які не досліджувалися з позицій генологічної теорії тексту.

Проаналізувавши програми, академічні підручники, дійшли висновку, що майбутні учителі-словесники мають орієнтуватися у всьому багатстві та розмаїтті модифікацій новелістики, чітко визначати жанр твору. Наприклад, лише в групі нарису філологам рекомендовано розмежовувати за формальною структурою: історично-художній, фізіологічний, етнографічно-художній, подорожньо-етнографічний, подорожній, соціально-побутовий белетристичний, етнографічно-економічний, сатиричний, епічний, сюжетний нарис, а ще нарис дидактично-розважального змісту, автобіографічний, белетризований нарис історичної тематики і нарисове оповідання.

Обґрунтовано, що провідними жанрами малої прози прийнято вважати: оповідання, новелу, художній нарис, літературні казку, байку, легенду; етюд,

образок, акварель, поезію в прозі, фейлетон, пародію, гумореску, усмішку, памфлет тощо. Методика їх вивчення передбачає студіювання теоретичних та історико-літературних досліджень; конкретизацію визначення, уточнення рис жанрової структури, опис типологічної сукупності загальних ознак жанру та особливостей його внутрішньожанрових й індивідуально авторських різновидів; побудову «вертикалі» від витоків до сучасності, щоб простежити художню еволюцію, змінність видів, модифікацій у певних історичних умовах; осмислення зразків новелістики відповідно до сучасних поглядів на текст, який має, за С.Д. Павличко, свій дискурс, синхронічний і діахронічний, свій контекст, естетичний, філософський, формальний. Наприклад, осмислюючи прозову мініатюру, студенти знайомляться зі здобутками класиків вітчизняної фрагментарної прози; виконують завдання узагальнюючого характеру: порівнюють ескізну техніку письма митців від XIX до XXI ст. Систематизуючи конститутивні жанротворчі елементи (розкутість жанрової форми, умовність фабули, захоплення моментальних і мінливих явищ, відмова від лінійної організації події, настроєва чи асоціативна композиція, внутрішній сюжет, стисла і влучна характеристика осіб, поетичність, ліризм, музичність), усвідомлюють, чим відрізняється фрагмент від інших репрезентантів малої прози; самостійно досліджують різноманітні підвиди (арабеска, панорама, фотографія з життя, ноктюрн, студія, силует, імпровізація, психограма, настрої та ін.); уважні до процесів термінологічного новотворення («окрушини», «фрески», «одробини» тощо).

Розроблено альтернативні численним, але однотипним схемам аналізу епічного твору, орієнтовні моделі опрацювання низки малих форм прози. Адже типові схеми аналізу на основі «монументальних» жанрів не завжди підходять, як-от у випадку «незаокруглених» творів. Фрагмент має безфабульну структуру і не вписується в концепцію визначення того загального, що становить сутність епічного роду літератури: розгалуженість, неквапливе розгортання сюжету, широкі описи того, що відбулося тощо. Розроблена методична система орієнтує студентів вивчати *фрагментарну прозу* у такій послідовності:

- жанрове маркування твору письменником (етюд, ескіз, мініатюра, дрібне оповідання, поезія в прозі, малюнок тощо) та літературознавцями;
- типологічна подібність до традиційних жанрів;
- домінування епічного сюжетно-подієвого чи ліричного плану;
- врахування своєрідності композиції (несподіваний початок, часто з кульмінації, раптовий кінець, «відкриті» сюжети);
- способи об'єктивації внутрішнього світу автора, стосунок до цього ліричного героя;
- філософічність, психологізм;
- інтерпретація глибинних значень (підтекст, художня деталь, символ);
- спорідненість способу виконання із жанрами суміжних мистецтв; характер стильового та ритмічного оформлення тощо.

Орієнтовна схема аналізу *художнього нарису* інакша:

- публіцистичність як ознака письменницького дискурсу (відомості про роботу митця у пресі, на телебаченні, методику добору інформації, звернення до інших художньо-публіцистичних жанрів, для еліти чи для широкого загалу творив автор);

- внутрішньожанровий, індивідуально авторський різновид нарису та способи міжжанрової, міжродової взаємодії;
- новизна фактів і новизна думки автора;
- співвідношення документалізму та вигадки, домислу;
- внутрішня тема, філософсько-психологічний підтекст описаного буденного, незначного явища з повсякденного життя;
- схильність до авторського, неповторно особистісного сприймання світу, саморозкриття чи узагальнення, об'єктивного осмислення дійсності;
- особливості функціонування знакової художньої деталі;
- белетристичні прийоми, елементи художнього мислення автора тощо.

Вивчати літературні твори малої прози на основі фольклорних жанрів рекомендовано за такою схемою:

- повідомлення інформації з життєпису письменника про контакти із усною традицією;
- проблема використання фольклорної генологічної схеми (вказує авторський жанровизначальний заголовок чи підзаголовок, форма оповіді «з народних уст», написане в період становлення національної прози, «матриця» твору має паралелі в уснопоетичних структурах тощо);
- розпізнавання виду запозичення (чи кількох видів, як у синкретичних жанрах);
- спосіб обробки фольклору: інкрустаційний або етнографічно-описовий чи синтезний (за Г.Д. Вервесом);
- визначення типологічних рис, які зближають літературний твір із уснопоетичними протомоделями;
- уточнення специфічних рис поетики твору (звертаємо увагу на збагачення прототексту власними ситуаціями, образами; спробу досягнути глибину фольклорної фабули; оцінюємо інтенсивність відстоювання автором власної світоглядної позиції, його індивідуальний стиль, багату у лексичному й фразеологічному аспектах мову; можливо, трансгресію психології, філософії, філології та ін.; гумористичне розкриття теми тощо);
- аналізований твір є стилізацією під фольклор чи автентично конструйованим архаїчним текстом тощо.

Матеріали й педагогічні стратегії розділу використовувалися при викладанні різних періодів історії української літератури та методики її навчання, при читанні спецкурсу «Розмаїття типів «малого жанру» в історії української літератури XIX – XX ст.», розробленого з метою поглибленого вивчення національної новелістики, збагачення й систематизації знань студентів про українську художню малу прозу; удосконалення умінь її аналізу та інтерпретації; організації дослідницької пошукової роботи, пов'язаної із уміннями самостійно науково кваліфікувати твір у генологічному аспекті.

У розділі важливе місце відведене конкретним прикладам застосування теоретичних напрацювань під час вивчення програмових творів коротких жанрів, більшість із яких не отримали детального, кваліфікованого аналізу, адже методисти зауважили, що вчитель має «давати зразок власного прочитання тексту» (Г.Л.Токмань), у вищому навчальному закладі «все більшого значення набуває

постать викладача-творця» (О.Я. Савченко), який ділиться з аудиторією результатами своїх наукових досліджень.

Зміст четвертого розділу дисертації **«Інноваційні педагогічні технології вивчення української малої прози»** базується на розумінні того, що професійна підготовка учителя літератури має ґрунтуватися на оновленій педагогічній методології, на засадах антропоцентризму, діалогізму, інноваційності, проблемності та креативності.

Відзначено, що, організовуючи процес вивчення новелістики, проводили заняття на засадах діалогічної взаємодії; пропонували студентам вирішувати проблемні ситуації, брати участь у дискусіях, заохочували інтелектуальну пошукову діяльність, самостійне творче розв'язування проблем, активність, індивідуальні досягнення, прагнення саморозвитку.

Пояснено, що створення технологічно орієнтованої моделі вивчення української малої прози студентами філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів зумовлене тим, що саме із педагогічною технологією, яку визначають як «системну сукупність, порядок функціонування особистісних, інструментальних, методичних засобів» (М.В. Кларін), «закономірну педагогічну діяльність, що реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу» (В.О. Сластьонін), протиставляє довільним діям стратегію, у сучасній освіті пов'язують підвищення якості навчання й досягнення запланованих результатів.

Зауважено, що, поглиблено вивчаючи в курсі методики навчання літератури тему «Особливості аналізу творів різних родів і жанрів», матеріал структурували, використовуючи концепцію концентрованого навчання. Осмислювали новелістику шляхом «занурення», що передбачало системний розгляд проблеми генетичного аспекту творів письменників, характеристики малої прози як інтегральної частини творчої спадщини митця, детальний, кваліфікований аналіз шедевральних новел і оповідань у контексті конкретного періоду розвитку європейського і національного письменства, культури в цілому; постановку вистав акторами студентського театру, проведення присвячених класикам літературних вечорів, зустрічей із письменниками, критиками, творчими освітянами свого регіону. Інтенсивному засвоєнню матеріалу сприяло використання блокових схем. Малу прозу особливої ритмічної організації студенти характеризували, складаючи партитуру. Молоді науковці унаочнювали результати свого експерименту в діаграмах. У вигляді опорних таблиць передавали інформацію про розмаїття жанрових різновидів малої прози, стійкі компоненти малоформатного епічного жанру, креслили вісь його координат: вертикаль – історична перспектива, горизонталь – функціонування у певний історико-літературний період; пропонували власну модель жанрового аналізу. Рухома таблиця дозволила осмислювати відповідні теоретико-літературні поняття у новому контексті, постійно доповнювати, узагальнювати раніше вивчене. У додатках наведені приклади застосування асоціативного куша, фабульного ланцюжка, графічної схеми внутрішньої структури твору, технологічних карт, діаграми Вена, схеми фішбоун, сенкану, кубування та фрейму тощо.

Зазначено, що комп'ютерна техніка забезпечувала студентам доступ до важкодоступних масивів інформації (статті у збірниках наукових праць, літературній періодиці, автореферати дисертацій, матеріали музейних фондів, локальних

культурних центрів, зокрема діаспорних, раритетні видання). Давала змогу ефективно поєднувати різні види діяльності: текстової (з книжковими, аудіовізуальними, художніми, музичними текстами), комунікативної (діалог із екраном комп'ютера, реальним опонентом, одногрупником чи педагогом у режимі он-лайн). Споглядальний аспект наочності доповнювали дієвим: у процесі ознайомлення з малою прозою П.О. Куліша, В.К. Винниченка, Е.І. Андієвської, студенти розглядали репродукції картин цих авторів, простежували особливу поетику й естетику, яка виникає на стикові мистецтв; читаючи літературні «акварелі», цікавилися акварельною технікою живопису, намагалися самі творити в цих жанрах. Учили студентів задіювати автоматизований контроль знань, наприклад, тестовий, із диференціацією за рівнями підготовки студентів та із системою механічної обробки результатів. У додатках розроблено тестові завдання таких видів: спеціалізовані тести досягнень, закриті і відкриті, на впізнавання, достовірність і доповнення, на послідовність дій, із пропусками, які вимагають короткої відповіді, на відповідність; тести креативності, у формі ситуаційного завдання, карток тестового контролю (поточного, проміжного чи контролю залишкових знань) із теми «Методика вивчення художньої малої прози». Апробовано сучасну освітню методику WEB-квестів із елементами таких технологій, як інформаційна, групова, навчання як дослідження. Долучилися до створення вищим навчальним закладом веб-ресурсів для дистанційного навчання. Системотехнічне забезпечення процесу вивчення української новелістики включає: навчальну програму, відео- та аудіозаписи лекцій, мультимедійні лекційні матеріали, плани практичних і семінарських занять, методичні рекомендації щодо їх виконання, термінологічний жанрологічний словник, електронний навчально-методичний посібник, завдання для індивідуальної та самостійної роботи, електронну бібліотеку й бібліографію, пакет тестових завдань, також із автоматизованою перевіркою результатів, питання для самопідготовки і самоконтролю.

Враховано особливості організації процесу навчання на модульній основі. Пріоритетною серед компетентних версій оцінки літературного процесу (за навчальною програмою нормативної дисципліни «Історія української літератури» для вищих закладів освіти) є генологічна; це зумовлює постановку проблем історії становлення, багатства та розмаїття прози, формування жанрових систем, можливості виявлення певного стилю через жанр, уточнення «улюблених», відповідних кожному напрямку жанрових гатунків. Обґрунтовано генологічний як один із можливих принципів поділу курсу історії літератури на змістові модулі.

Із метою формування текстотворчих вмінь студентів, заохочення до написання творів за законами малих епічних жанрів, використано технологію текстотворення. Запроваджено у викладанні такі типи занять, як лекція з аналізом конкретних ситуацій, із заздалегідь запланованими помилками, лекція-конференція, практичне заняття-діалог, із елементами дослідницького семінару, заняття-психологічне дослідження, філософське дослідження на основі екзистенціалістської концепції літератури та творчості, майстер-клас, відеозаняття, «сугестивні» заняття глобальних тем, сюжетні, заняття-вистави, етюди, заняття з елементами концерту, зокрема за тематичними альманахами, випусками «Антології сучасної новелістики та лірики України», цікавими також у мистецтвознавчому аспекті.

Серед застосованих основних інтерактивних методів у процесі вивчення української новелістики – кейс-метод, портфоліо, брейнстормінг, методи прес і проектів, стратегія джигсоу, метод виявлення реакції читача. У додатках запропоновано розробки пізнавальних, ділових, рольових, інтерактивних навчальних ігор, зважаючи, що ефективним при вивченні української художньої малої прози є навчання за допомогою гри.

У п'ятому розділі **«Реалізація науково обґрунтованої системи роботи з вивчення художньої малої прози студентами філологічних факультетів вищих навчальних закладів»** визначено мету, зміст, етапи проведеної експериментально-дослідної роботи, критерії сформованості генологічної компетентності, описано перебіг експерименту, узагальнено його результати і підбито підсумки.

Пояснено, що методика професійного осмислення української малої прози студентами філологічних факультетів являє собою взаємозв'язок змісту, методів, прийомів навчання, спрямованих на виховання ідеального читача (він, за К. Бруксом, зближується з формалістськи орієнтованим критиком, що концентрує увагу на структурі твору, не відволікаючись на виявлення зв'язків із оточуючою дійсністю), на формування студентських умінь аналізувати, інтерпретувати, досліджувати твори малоформатної епіки, розшифровувати їх як закодоване повідомлення, а також організовувати відповідну діяльність майбутніх учнів.

В основу експериментально-дослідного навчання було покладено *гіпотезу*, суть якої полягає в тому, що робота з вивчення новел і оповідань повинна мати системний, а не епізодичний характер; знання з літературознавства, зокрема генології, методики вивчення художнього твору з огляду на жанрово-видові особливості мають бути не поверхневими, але ґрунтовними. Необхідно теж урахувувати можливості інтеграції курсу історії української літератури з психолого-педагогічними, фаховими дисциплінами, організацією науково-дослідної роботи, проходженням педпрактики.

Ефективність осмислення малого епосу підвищиться, якщо буде розроблено і впроваджено спеціальну методику. Це можливо за умов:

- відмови від стереотипу, що малу прозу доцільно вивчати за аналогією до великої чи середньої;
- визначення специфіки, методологічних засад навчання з огляду на властивості, структуру вітчизняних оповідань, новел тощо;
- поглибленого генологічного аналізу творів класиків; найяскравіших представників характерних жанрових груп у контексті індивідуальної, національної і наднаціональної жанрових систем, в аспекті компаративної генології;
- систематизації та вдосконалення проектування навчального процесу; вивчення можливостей збагачення, розширення, здобуття нових знань, умінь аналізувати, інтерпретувати малу прозу від «взірцевих» творів, які репрезентують еталонну жанрову модель, до синкретичних, змішаних; еволюції від оповідної, епічної прози до фрагментарної, безфабульної, психологічної, ліричної; в жанровому русі виникнення, оновлення, послідовності, спадкоємності, утворення нових різновидів; у світлі класичної та сучасної (інноваційної) жанрових теорій;
- акцентуванні на тому, що художня мала проза – своєрідний показник майстерності, опанування змістоформою;

- активізації психологічного, філософського факторів тлумачення твору; виявлення синкретизму художньої образності в лапідарній прозі; ймовірного діалогічного характеру як «монотекстового» утворення в межах певних структурних груп;

- обґрунтуванні важливості включення до переліку дисциплін за вибором студента відповідних спецкурсів, що дозволяє запропонувати авторську методику інтерпретації низки програмових творів, які не мали ґрунтовної літературно-критичної оцінки; складних для осмислення, експериментальних, новаторських; скомпонованих, «полімерних», утворених шляхом жанрової диференціації, контамінації, дифузії; залучити студентів до навчально-дослідницької діяльності;

- розвитку у майбутніх учителів-словесників літературного обдарування, вміння віднаходити нюанси мистецької реалізації, долати деструктивний автоматизм, стихійне наслідування стилю митця-професіонала у процесі створення художніх творів малої прозової форми.

Реалізація пропонованої методики формувального експерименту здійснювалася у процесі експериментального навчання. Студенти експериментальних груп, на відміну від контрольних, навчалися не за стереотипною схемою, а за спеціально розробленою дослідною програмою. Це передбачало характеристику важливих праць із теорії жанрів; систематичне і цілеспрямоване звернення до новелістики в процесі монографічного вивчення творчості письменника, навіть якщо це для нього периферійний жанр; ґрунтовне наукове опрацювання кращих творів українських новелістів – жанротворців, визначення їхнього внеску у розвиток світової культури; подання широких узагальнюючих тем (огляд літературних періодів, коли мала проза утворювала знакові текстуальні комплекси; масиву творів, які з різних причин не отримали детального, кваліфікованого аналізу; висвітлення змістотворчих, формально-текстових експериментів, зокрема прозаїків кінця XIX – початку XXI ст).

Теоретична частина формувального експерименту – це дослідження поетики художньої малої прози у контексті проблеми онтології жанрових явищ; визначення методичних засад жанрового аналізу; поглиблене вивчення твору в ґенологічному аспекті; осмислення твору малої прозової форми, який не мав ґрунтовної літературно-критичної оцінки. Зважаючи, що пріоритетом вищої освіти є не лише передача, а й творення знання, студентам запропоновано літературознавчі напрацювання дисертанта, орієнтовні зразки ґенологічного аналізу переважно програмових творів, не включені до активного осмислення у літературознавстві; що, в свою чергу, зумовлювало пошуковий напрямок науково-дослідної роботи студентів філологічних спеціальностей педагогічних університетів.

У курсі методики навчання української літератури під час розгляду теми «Специфіка вивчення творів різних жанрів. Аналіз епічних творів» пропонували студентам з'ясовувати несумісні властивості малої, середньої, великої прози; знайомили із орієнтовним планом аналізу малих прозових різновидів; схемами аналізу новели, оповідання, художнього нариса, літературної казки, фрагментарної, фольклорної прози, форм української гумористики. Здійснювали діяльність щодо усунення суперечностей між академічною підготовкою і роботою учителя-словесника: вчили майбутніх учителів української літератури укладати поурочні плани-конспекти, апробувати їх у лабораторних умовах і під час педагогічної

практики. Проводили конкурси юних письменників, відзначено авторів кращих художніх творів у різних жанрах малої прози.

На заняттях зі спецкурсу «Розмаїття типів «малого жанру» в історії української літератури XIX – XX ст.» студенти мали можливість: простежити за історичними розвитком вітчизняної малої прози у чергуванні систем (проза класицистів, романтиків, реалістів, імпресіоністів, експресіоністів, символістів, постмодерністів); досягнути їх внутрішню парадигму, співвіднесення кожного з параметрів художнього цілого; з'ясувати, як тематичний зміст, стиль, композиція нерозривно пов'язані «в цілісне висловлювання» (М.М. Бахтін). Зроблено акцент на ключових вимірах (структурні ознаки певного жанру-виду; зосередження не на предметі, а на погляді суб'єкта; концептах «фокусу» (Г. Джеймс), «мотиві»; домінуванні психологічних констант; ритмічній організації; загальнолюдському смислові втіленій в тексті миті, випадку, подробиць приватного життя; активізації процесу рецепції, залученні читача до комунікації посередництвом художнього тексту). Пропонували студентам віднаходити відповідники визначених (укладачами програм, авторами підручників) жанрових модифікацій у літературному матеріалі, доповнювати їх особливо поширеними, сучасними різновидами, працювати із жанрологічним словником.

Із метою з'ясування ефективності формувального експерименту розроблено *критерії та рівні* розвитку умінь студентів-філологів професійно аналізувати твори прозової малої групи. Враховано концептуальне твердження, що книга є джерелом знань у нашій культурі, але треба уміти витягувати їх із неї, учитися «розуміти» книги (Д. Куллер, Г. Блум, Поль де Мен, В. Ізер). Тому наступним етапом після первинного сприйняття є те, коли читач наче роздвоюється, до прочитання підключається професійний філолог, «вчений коментатор за плечем» (Г.Р. Яусс). Зважаємо, що метою профільного навчання студентів – майбутніх учителів української літератури, є підготовка письменника (Г.М. Іонін, Ю.Б. Кузнецов), тому визначаємо відповідні якості та вміння, необхідні на кожному з етапів організації процесу вивчення художнього твору, зокрема малої прози.

1. *Читання та сприймання*: тексти відкривають свій смисл тільки тим, хто знає, як їх треба читати, кому знайоме переживання «монологічної радості спілкування з текстом» (Г.Р. Яусс), що чинить вплив на свідомість, уявлення, формує ієрархію цінностей, життєву позицію особистості. Обстоюємо необхідність включення читацької пам'яті жанру (літератури, культури) як шлях до цілісного сприйняття твору, досягнення «цілокупності думки» (Б.М. Ейхенбаум) автора, що «впливає відразу», не подрібнюючись. Можливе залучення читача до співтворчості через активність його інтелекту, уяви, тонку інтуїцію, художнє читання як вияв проникнення у «істинний смисл» (Ю.М. Лотман) твору.

2. *Аналіз, синтез, інтерпретація*: передбачається послідовне застосування знань про жанрову природу твору, навичок подієвого аналізу, інтерпретації зразків літератури на родовій основі, здобутих у загальноосвітньому навчальному закладі; розширення, поглиблення вивченого, збагачення знань, зокрема в аспекті сучасного стану дослідження в генології, розуміння її основних концептів; історичної та теоретичної поетики малих жанрів. Передбачено якнайповніше знайомство із творчістю класиків української новели; малою прозою літературної епохи, напряду, національної та світової літератур у процесі спеціально-предметної, академічної

підготовки. Враховано уміння студентів визначати риси, притаманні творам новелістичного жанрового формату в цілому; їх уявлення про формозмістові характеристики новели, оповідання, художнього нарису, літературної казки, байки, етюд, гуморески тощо, зумовлені так званим «жанровим імперативом» (А.О.Ткаченко); уміння наукової генологічної кваліфікації насамперед програмових творів малої прози; навички використання жанрового шляху аналізу. Беремо до уваги прагнення вихованців пізнати сутність тексту у «невичерпному, можливому його змісті» (О.О. Потебня), намагання перечитувати твір з метою відновлення втраченої цілісності, переключення уваги з аналітичної роботи на душевне споглядання, щоб повернутися до «єдиного читача» (Г.Р. Яусс) на стадії естетичного сприйняття.

3. *Пошуково-дослідницькі, творчі* вміння передбачають: участь студентів у науково-дослідній діяльності з проблем вивчення новелістики (виступи із доповідями на заняттях, студентських науково-практичних конференціях, написання курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт). Уміння аналізувати наукову літературознавчу, методичну роботу викладача; уточнювати жанрове визначення твору, який не мав ґрунтовної літературно-критичної оцінки. Якщо студент розуміє, як жанрова природа твору впливає на методику його вивчення, він уміє укласти відповідний план-конспект, апробує його перед однокласниками, учнями. Проявом творчості є уміння студента давати точні й вичерпні дефініції малої прози; формулювати визначення, які може сприйняти учнівська аудиторія; обґрунтовувати оригінальні авторські жанровизначальні заголовки й підзаголовки. Творчий студент відчуває потребу постійно розвивати філологічне мислення, літературне обдарування, може створювати власні художні твори на засадах новелістичної поетики.

На основі визначених критеріїв виокремлено умовні рівні розвитку умінь професійно аналізувати твори «прозаїчної новелістичної групи» (В.В.Фащенко): низький (Н); середній (С); достатній (Д); високий (В).

Низький рівень характеризується такими показниками: володіння низькою читацькою компетенцією; сприймання твору на рівні фабули, запропонованої автором інформації; недостатні фонові знання філологічного характеру, щоб перейти від «горизонтального» контексту текстової площини до «вертикального», недоступного безпосереднім почуттям (І.В. Гюббенет); розрізнення художніх форм епосу, але помилкове зарахування до малої прози балади, поеми, повісті, роману у новелах; ототожнення властивостей і структури повістєвої, малої епіки; поверхове уявлення про поетику жанрової системи малої прози та її формо-змістові модифікації; невміння визначити жанр виучуваного твору, залежність від думки викладача, автора статті у підручнику, фахових періодичних і неперіодичних виданнях; володіння певними навичками аналізу, – визначення змістових характеристик твору; розгубленість, якщо твір побудований не на основі парадигми розгортання подій у часі та просторі, а на засадах модерністської поетики; нездатність пропонувати самостійні творчі тлумачення; слабко виражений нахил до художньо-дослідницької діяльності.

Середній рівень виявляється у тому, що читач реагує на текст (переживає за героя, проектує себе на його особистість, звільняється від певних вад, усвідомлює

втілені автором ідеї, розшифровує іронію). Також виявляє зв'язки твору з навколишньою дійсністю, але не бажає перерахувати, повертатися до початку, щоб звернути увагу на структуру, особливості, деталі, які допомагають проникнути у підтекст. Уявлення студента про сутність жанрів фрагментарні; він володіє лише окремими жанровизначальними чинниками, тому не завжди правильно розпізнає жанрову природу твору. Може визначити особливості тематики, проблематики, конфлікту, композиції, охарактеризувати персонажів, ідейний зміст, мовностильові особливості тощо, але, як правило, без зв'язку із жанровими законами. Розрізняє найбільш суттєві риси для визначення малої жанрової форми (обсяг, компактність композиції, сконцентрованість матеріалу, оповідна манера), але відчуває труднощі формулювання точної, вичерпної дефініції кожного з різновидів новелістики. Часто не може перенести знання й уміння на нову навчальну ситуацію, новий виучуваний твір. Бачить у творі, відповідно традиційній концепції, усталений «об'єктивний смисл», а не такий, що формується в процесі інтерпретації. Розробляє поурочний план-конспект, якщо володіє достатнім літературознавчо-методичним матеріалом. Пише художні твори-стилізації, імітуючи зразок певного стилю і жанру.

Достатній рівень характеризується: намаганням читача проникнути «вглиб тексту», яке може обмежити неширокий інтелектуальний досвід (брак знань із філософії, психології, лінгвістики, зарубіжної літератури тощо). Студент аналізує чисті (канонічні) жанри малої прози, має уявлення про їх основний стійкий формозмістовий комплекс, але відчуває труднощі осмислення скомплікованих, багатоелементних жанрових утворень; не завжди розпізнає генологічні поняття нижчого рівня загальності, ніж вид, жанр, за специфічними особливостями жанрових модифікацій. Студент простежує об'єднавчі константні ознаки у корпусі жанроформ малої прози, бачить панораму формо-змістових модифікацій, але часто не розуміє закони внутрішньої організації, коли вся розповідь «стягнута в один вузол» (М.А.Гуляєв), а кожне слово підпорядковане досягненню центрального ефекту. Виявляє певну обізнаність із доробком вітчизняних основоположників новелістичних шкіл; «знаковими» творами, шедеврами малої художньої прози, представленими в програмах із літератури для профільної школи і вищого навчального закладу; уміє докладно їх проаналізувати в аспекті жанру, але не завжди здатний самостійно осмислювати нововведені до програм твори; відзначає цікаві «інтерпретаційні моделі», але часто не готовий долати стереотипи, знаходити власні підходи до оновленого прочитання. Усвідомлює креативний характер майбутньої професії, важливість формування творчих здібностей учнів, періодично вдається до потенційно автономної творчості, але здебільшого вважає, що дослідницькі вміння – не обов'язкова складова педагогічного професіоналізму учителя.

Високий рівень передбачає: володіння читацькою компетенцією; сприймання тексту як закодованого «повідомлення», яке студент намагається декодувати. Успішно, оскільки надає важливого значення питанню власного інтелектуального розвитку, цікавиться здобутками літературознавців, простежує особливості традиційної та сучасної жанрової теорії, орієнтується у «структурній моделі-схемі літературної генерики» (А.О. Ткаченко). Обізнаний із історією національної новелістики; осмислюючи текст, зважає на стійкі риси жанрового утворення «художня мала проза» та жанровизначальні прикмети певної формо-змістової

модифікації. Бачить твір у контексті жанрової системи (мала проза письменника, літературної епохи, напряму, національної, світової літератур). Умотивовує, чому короткий твір є показником майстерності, опанування змістоформою; звертає увагу на елементи внутрішньої структури аналізованого твору; уміє зіставити прозу майстра та «учнівську»; традиційну й «експериментальну»; простежувати еволюцію «малих епічних форм» у синхронному і діахронному аспектах. Характеризується належним рівнем сформованості інтерпретаційної компетенції; володіє навичками інноваційних шляхів аналізу: «від деталі до цілого», жанрового, структурно-стильового тощо; намагається вивчати кожний із видів малої художньої прози за відповідним орієнтовним планом; укладає самобутні плани-конспекти уроків; добре зарекомендував себе під час проходження педагогічної практики; охоче здобуває новий досвід і діяльність у результаті науково-дослідної роботи; уміє відшукати нюанси мистецької реалізації у створених власних художніх творах малої прози; усвідомлює творчу сутність професії вчителя.

Кількісні показники динаміки рівнів розвитку умінь студентів філологічних факультетів педагогічних університетів професійно аналізувати новелістику узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати навчальних досягнень студентів експериментальних та контрольних груп

Студенти Рівні	Кількість студентів у %			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група
Низький	21	25	13	20
Середній	48	45	40	48
Достатній	27	26	39	28
Високий	4	4	8	4

Динаміка розвитку умінь студентів філологічних факультетів педагогічних університетів професійно аналізувати новелістику відстежувалася протягом формувального експерименту – на його початку та наприкінці. Отримані результати дають право стверджувати, що в контрольних групах із традиційним викладанням історії, теорії, методики навчання української літератури за нормативно-рецептурною стратегією суттєвих змін у формуванні генологічної компетентності не відбулося. Навпаки, в експериментальних групах, де методична і літературознавча підготовка здійснювалася за розробленою моделлю, студенти правильніше класифікували твір малої епічної форми в аспекті жанру; виявляли розуміння того, як жанрова природа твору впливає на методику його вивчення; усвідомили

необхідність постійно розвивати філологічне мислення, літературне обдарування. Учасники експериментально-дослідного навчання, аналізуючи твір, намагалися запропонувати його творче тлумачення; піднятися на вищий щабель розуміння тексту, поповнюючи знання з філософії, психології, лінгвістики, зарубіжної літератури тощо; відкривали потенціал інтерактивних форм, методів, прийомів навчальної діяльності.

Результати порівняльного аналізу показників сформованості філологічної компетентності студентів педагогічних університетів відображено в діаграмі (Рисунок 2).

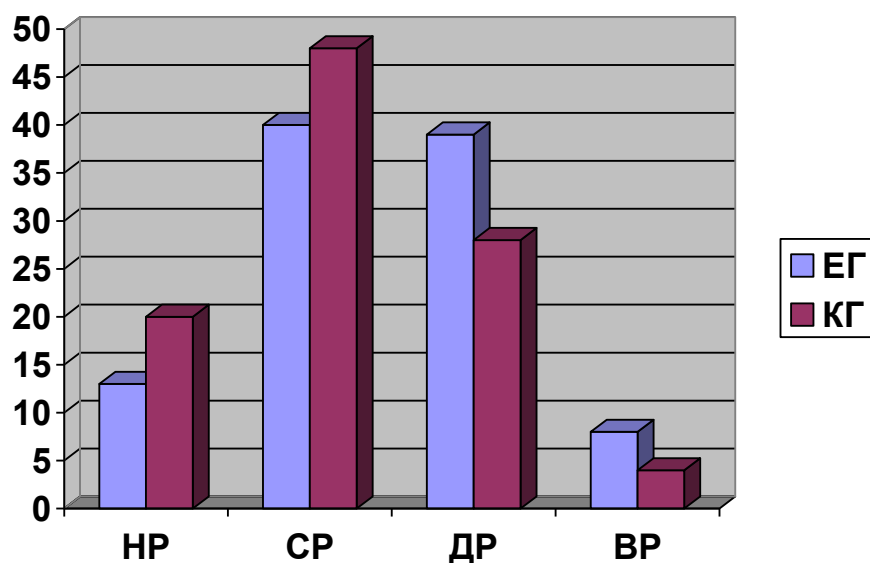

Рисунок 2. Діаграма показників сформованості філологічної компетентності студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів

Середні показники рівнів сформованості філологічної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів у аспекті умінь професійно аналізувати новелістику, вираховувалися за формулою: $\bar{P}$ середнє низького (середнього, достатнього, високого) рівня (%) = $\frac{P_1 + \dots + P_n}{n}$, де n – кількість вищих навчальних закладів, а $P_1 + \dots + P_n$ – показники низького середнього, достатнього, високого рівнів сформованості філологічної компетенції студентів філологічних спеціальностей у кожному з університетів відповідно. Статистична обробка експериментальних даних здійснювалася за наведеними у додатках спеціальними комп'ютерними програмами.

Одержані результати рівнів сформованості філологічної компетенції студентів філологічних факультетів педагогічних університетів засвідчили позитивну динаміку: покращення умінь професійно аналізувати новелістику; готовність застосовувати здобуті знання, відпрацьовані навички та вміння у майбутній діяльності вчителя української літератури.

Характер відмінностей між результатами сформованості генологічної компетенції на всіх рівнях засвідчує поступовість, дотримання оптимального темпу процесу, гнучкість функціонування напрацьованої системи.

Ефективність дії запропонованої методичної системи визначалася за такими параметрами:

- результати досягнення мети й завдань експериментального навчання;
- рівень розвитку творчих якостей особистості;
- становлення фахівця – вчителя-словесника;
- професіоналізація здобутих знань;
- самостійність та оригінальність дій студентів.

Аналіз якісних і кількісних результатів третього етапу експерименту дав змогу дійти висновків: організація навчання студентів філологічних спеціальностей педагогічних університетів на основі адекватного вирішення проблеми жанрової своєрідності творів сприяє кращому розумінню поетологічних категорій роду та жанру; формуванню умінь комплексного генологічного аналізу, рекомендованих програмами загальноосвітньої та вищої школи зразків новелістики; усвідомленню важливості не лише здобування знань, також їх творення (відпрацювання навичок і вмінь науково-дослідної роботи; моделювання конспектів уроків, проведення відповідних занять, умовних, для студентів своєї групи, і під час педагогічної практики; готовність до діяльності не лише вчителя-словесника, а й літературного критика, дослідника-літературознавця, письменника).

Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність концептуальних вихідних положень. Реалізація мети і розв'язання поставлених завдань дозволили дійти таких **висновків**:

1. Аналіз філософських засад вивчення студентами педагогічних університетів української новелістики в контексті сучасної інтерпретації виявив домінуючі тенденції навчання літератури – оновлення змісту літературної освіти як чинника і ціннісної основи формування професійної компетентності вчителя української літератури, компетентнісну спрямованість і особистісну орієнтованість освітнього процесу, переосмислення ролі й функцій учителя, діалогізацію та текстоцентризм навчальної діяльності; застосування продуктивних технологій навчання. Розроблена методична система вивчення студентами педагогічних університетів української новелістики ґрунтується на здобутках філософії, психології, педагогіки, методики навчання літератури, літературознавства і є цілісним утворенням, в основі якого – провідна ідея дослідження, що вивчення художньої малої прози в курсах фахових дисциплін педагогічних університетів ґрунтується на здобутках традиційної та інноваційної методик; об'єднувальній взаємодії між навчальними дисциплінами (методика навчання української літератури, теорія літератури, вступ до літературознавства, фольклор, зарубіжна література, компаративістика, педагогіка тощо) як компонентами єдиного літературознавчого і методичного контенту.

2. Обґрунтовано, що в основу формування професійної компетентності майбутнього вчителя-словесника покладено набуття *генологічної компетентності* – складного утворення, що поєднує такі компоненти: змістовий (обізнаність з історичними реаліями української новелістики, поетикою художньої малої прози, її жанрів, тлумаченням термінів, особливостями вивчення епічних творів тощо);

технологічний (уміння проаналізувати твір короткої прози в жанровому аспекті, укласти відповідний план-конспект уроку, розробити схему поетапних дій учителя – організатора процесу вивчення малої прози тощо); особистісний (начитаність, ерудиція, широкий світогляд, розвинене мовлення, працьовитість студента; здатність творчо інтерпретувати текст, підготувати науково-дослідницьку роботу, написати власний твір у конкретному жанрі малої прози, критичну статтю).

3. Окреслено методичні орієнтири формування генологічної компетентності майбутніх учителів української літератури. Доведено, що продуктивними формами опрацювання новелістики у вищій школі є традиційні аудиторні (лекції, семінари, спецсемінари, спецкурси, практичні, лабораторні заняття, колоквиуми) та позааудиторні (студентські наукові олімпіади, конференції; самостійна робота, консультації, інструктаж, групові та індивідуальні заняття, навчальні екскурсії, засідання студентського наукового гуртка), а також підготовка й захист курсової, бакалаврської, дипломної робіт.

У дослідженні визначено ефективні методи вивчення української художньої малої прози студентами педагогічних університетів. До них належать методи готових знань (інформаційно-повідомлювальний, пояснювальний, репродуктивний) з огляду на те, що у вищій школі домінувальною формою організації навчального процесу залишається лекція. Ознайомлення студентів із літературознавчим матеріалом, актуальним для шкільної практики, потребувало продуктивних, пошукових і проблемних методів навчання. Оптимальними також визначено методи читання, художньої інтерпретації, критики. Усвідомлення креативного, дослідницького характеру майбутньої професійно-методичної діяльності вчителів-словесників зумовило збільшення питомої ваги дослідницького, творчого, практичних методів та методу самостійної роботи.

Доведено, що належну продуктивність вивчення української художньої малої прози, виховання і розвитку студентів забезпечує використання діалогічних пошукових прийомів, як-от: проблемні запитання, дослідницькі завдання, бібліографічний пошук, осмислення наукових праць, самостійне ілюстрування думки науковця, робота з текстом за орієнтовною схемою аналізу, системою запропонованих викладачем завдань, індивідуальне засвоєння знань крізь призму власного світогляду, естетичного смаку, семіотичний пошук – тлумачення образів як знаків, «означників» прихованого смислу, а також прийомів самостійної роботи: самостійного читання (домашнього, у бібліотеці, у мережі інтернет), виконання супровідних усних та письмових завдань, аналізу художнього твору, коментування із залученням фонових знань, моделювання, структурування матеріалу, засвоєння змісту наукового тексту, інформаційного пошуку, написання творчих робіт.

З'ясовано, що методично доцільними засобами навчання є художнє слово, розповідь викладача, унаочнення міжмистецьких зв'язків, документальні матеріали, художні книги, наукові видання, схеми, таблиці, алгоритми, картки із диференційованими завданнями, аудовізуальні, педагогічні програмні, мультимедійні засоби.

4. Визначено *особливості вивчення жанрово-видових форм художньої малої прози* у вищому навчальному закладі. Доповнено традиційні схеми аналізу творів на основі епічної поетики; виокремлено компоненти художньої структури тексту, які

потребують докладного аналізу з урахуванням законів внутрішньої організації підсистеми «новелістика» та її рівнів (короткий обсяг, заснований на стислості викладу, компактність композиції, сконцентрованість «дрібного» матеріалу; концептуальність мікрорівневих чинників; моноцентричність; «готові» характери, що швидко приводять будь-яку ситуацію до розв'язки; епіцентр думки і настрою; мотив, лейтмотив; ліризм, використання виразних художніх деталей, які часто набувають значення знаку, образу, символу тощо).

Розроблено алгоритми вивчення творів художньої малої прози: оповідання, новели, художнього нарису, гумористичних, фантастичних, історичних, літературно-фольклорних композицій з урахуванням їхніх стійких жанрових ознак (важливі прикмети новели: розповідь про незвичайну подію, однолінійний, одновершинний, напружений, концентричний сюжет, психологізм, «голосний» наратор, влучність і смислова наповненість деталей, прихована в художньому образі новелістична ідея тощо); творів синкретичних, змішаних жанрів, межевих «полімерних», «багатокомпонентних» утворень, класифікованих літературознавцями як наджанрові утворення, зокрема епічний цикл; творів з індивідуальними, суб'єктивними підзаголовками.

Обґрунтовано, що вивчення твору з позицій генологічної теорії тексту формує в майбутніх учителів української літератури вміння визначати жанр з урахуванням своєрідності індивідуальної творчості, методологічно грамотно організовувати власну аналітичну діяльність (послідовно рухатися від твору, що розглядається як система, до визначення його в системі літературного ряду – мала проза); поглиблює знання студентів про жанроутворювальні та системоутворювальні принципи.

Схарактеризовано інноваційні педагогічні технології вивчення літературного матеріалу (українська художня мала проза). Доведено ефективність *інтерактивних стратегій, інноваційних технологій* (технології розвивального навчання, текстотворення, поглибленого опрацювання тексту тощо, навчання на засадах діалогічної взаємодії, концентрованого навчання, продуктивної технології, модульного, дистанційного навчання, інформаційних технологій, технології розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера) у процесі опрацювання студентами української художньої малої прози.

Підтверджено методичну доцільність використання інтерактивних методів і прийомів (кейс-метод, портфоліо, брейнстормінг, методи проектів і прес, стратегія джигсоу, метод виявлення реакції читача, незакінчені речення, мікрофон, прийом «апперцепції – інтеракції», «я так думаю», «я – тобі, ти – мені», рефлексивний ринг, відтягнута загадка, анкета-газета, спіймай помилку, щоденник подвійних нотаток, редакційний кошик, ланцюжок асоціацій, карусель, словограй, конструювання, блок-опора, алгоритм, лабіринт дій, лабораторні студії, експертиза, іспит тощо) у межах інноваційних технологій.

6. З'ясовано розвивальний дидактичний потенціал *електронних засобів навчання* в процесі вивчення малого епосу майбутніми вчителями української літератури, передусім забезпечення доступу до важкодоступних масивів інформації; поєднання різних видів діяльності: текстової (з книжковими, аудіовізуальними, художніми, музичними текстами), комунікативної (діалог із екраном комп'ютера, реальним

опонентом, одnogрупником чи педагогом у режимі он-лайн); автоматизований контроль знань.

Апробовано сучасну освітню методику WEB-квестів із елементами таких технологій, як інформаційна, групова, навчання як дослідження.

Створено технічне забезпечення процесу вивчення української новелістики, що містить: навчальну програму, відео- та аудіозаписи лекцій, мультимедійні лекційні матеріали, плани практичних і семінарських занять, методичні рекомендації щодо їх виконання, термінологічний жанрологічний словник, електронний навчально-методичний посібник, завдання для індивідуальної та самостійної роботи, електронну бібліотеку, бібліографічний покажчик рекомендованих джерел, пакет тестових завдань із автоматизованою перевіркою результатів, питання для самопідготовки й самоконтролю.

7. Розроблено *методичну систему вивчення художньої малої прози* студентами філологічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів, що ґрунтується на врахуванні канонічних та сучасних жанрових теорій, поетики генологічного утворення «мала проза»; здобутках традиційної та інноваційної методик на засадах об'єднувальної взаємодії між навчальними дисциплінами (методика навчання української літератури, теорія літератури, вступ до літературознавства, фольклор, зарубіжна література, компаративістика, педагогіка тощо) як компонентами єдиного літературознавчого і методичного контенту. Пропонована методична система містить цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний, операційно-діяльнісний, оцінно-результативний складники.

Виокремлено такі етапи формування генологічної компетентності студентів педагогічних університетів: діагностично-мотиваційний, теоретичний, тренувально-діяльнісний, творчий, рефлексивно-коригувальний, реалізація яких забезпечує вдосконалення форм, методів, прийомів, засобів вивчення студентами новелістики та жанру оповідання.

Визначено критерії розвитку умінь студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів професійно аналізувати твори новелістичної прозаїчної групиз урахуванням таких показників: дієво-практичного (відтворення здобутих знань, зокрема у процесі аналізу, синтезу, інтерпретації); рефлексивного (ілюстрування процесів радості спілкування з текстом, впливу читання на свідомість, уявлення, самопізнання особистості); творчого (засвоєння студентами-філологами процедур творчої діяльності).

Експериментально-дослідна робота підтвердила ефективність розробленої методичної системи, оскільки рівень генологічної компетентності студентів експериментальних груп виявлено вищим порівняно з відповідним рівнем студентів контрольних груп.

Викладені в дисертації положення не вичерпують усіх аспектів студійованої проблеми, а спонукають до наукового обговорення й обміну практичним досвідом. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні методики дистанційного вивчення української художньої малої прози; реалізації міждисциплінарних зв'язків; розробленні змісту самостійної роботи та забезпечення її відповідною системою навчально-методичних засобів; проектування методичних

моделей вивчення міжродових жанрів; методичному осмисленні національної новелістики в контексті оновлення літературознавчої теорії та практики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Романишина Н.В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення: [монографія] / Н.В. Романишина. – Рівне: ТзОВ «Принт Хауз», 2013. – 576 с.

Статті в наукових журналах та збірниках

2. Буркалець Н.В. Методика жанрового аналізу прозових літературних казок / Н.В. Буркалець // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»: наук.-теорет. зб. – Тернопіль: Астон. – 2006. – Вип. 8. – С.25–32.

3. Буркалець Н.В. Жанровим шляхом аналізу (плани-конспекти уроків з вивчення оповідання «Скарб» О. Стороженка) / Н.В. Буркалець // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2007. – №1. – С.51–57.

4. Буркалець Н.В. «Шлях у край свій»: вивчення оповідання Олени Пчілки «Сосонка» / Н.В. Буркалець // Урок Української. – 2007. – №1. – С. 35–38.

5. Буркалець Н.В. Порівняння як один із прийомів вивчення творчості Григорія Косинки / Н.В. Буркалець // Українська мова і література в школі. – 2007. – №3. – С.18–22.

6. Буркалець Н.В. Вивчення новели як методична проблема / Н.В.Буркалець // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – №5. – С.15–18.

7. Буркалець Н.В. Термінологічний корпус шкільного літературознавства: казка-притча (до вивчення «Казки про яя» Е. Андіївської) / Н.В. Буркалець // Урок Української. – 2007. – №6. – С.40–44.

8. Буркалець Н.В. Літературний вплив Кнута Гамсуна на Григорія Косинку / Н.В. Буркалець // Українська література у контексті світової: теоретичний, методичний і перекладацький аспекти. – Черкаси: Маклаут, 2008. – С.276–286.

9. Буркалець Н.В. Проблема вивчення малої прози в методиці викладання української літератури / Н.В. Буркалець // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 5. – С.5–13.

10. Буркалець Н.В. Термінологічний корпус шкільного літературознавства: художній нарис / Н.В. Буркалець // Урок Української. – 2008. – №3–4. – С.41–44.

11. Романишина Н.В. Елементи психоаналізу в практиці шкільного вивчення української літератури / Н.В. Романишина // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство; [гол. ред. М.В. Моклиця]. – Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 8. – С.183–187.

12. Романишина Н.В. Дудареска як сатирико-гумористична жанрова форма / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2008. – №4. – С.36–39.

13. Романишина Н.В. Прояви психічного життя персонажа й автора в оповіданні Бориса Грінченка «Каторжна» / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2008. – № 5. – С.24–28.

14. Романишина Н.В. Поглиблене вивчення літератури в генологічному аспекті / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – №6. – С.10–13.

15. Романишина Н.В. Модифіковані методичні інновації (на прикладі вузівської лекції «Мала проза М. Шашкевича») / Романишина Н.В. // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : [зб. наук. праць] / [за заг. ред. академіка АПН України М.Б. Євтуха]. – К.: ВЦ КНЛУ, 2009. – Вип. 38. – С.126–131.

16. Романишина Н.В. Вивчення малої прози О.П. Довженка на базі теоретико-літературної рефлексії / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С.42–45.

17. Романишина Н.В. Використання групових форм роботи у практиці поглибленого аналізу тексту малої художньої форми (на прикладі новели В.Винниченка «Момент») / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №3. – С.7–11.

18. Романишина Н.В. Вивчення внеску українських письменників у розвиток педагогічної науки: (на матеріалі художньої малої прози) / Н.В. Романишина // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 3. – С.71–77.

19. Романишина Н.В. Організація аналітичної роботи над недослідженим текстом репресованого автора / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – № 6. – С.13–18.

20. Романишина Н.В. Вивчення оповідань Д. Мордовця з погляду жанрових можливостей / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2010. – №6. – С.45–49.

21. Романишина Н.В. Методичний аспект вивчення творчості письменника, відомого одночасно як драматург і прозаїк / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2010. – №7. – С.31–35.

22. Романишина Н.В. Вивчення оповідання Б. Лепкого «Каяла» та роману В. Малика «Черлені щити» методом компаративного аналізу / Н.В. Романишина // Історико-літературний журнал. – 2010. – № 18. – С.407–416.

23. Романишина Н.В. Дослідницька діяльність викладача як передумова цілісно-системного вивчення жанрової специфіки малої прози / Н.В. Романишина // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: В-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип.16. – С.241–251.

24. Романишина Н.В. Технологія організації практичного заняття з вивчення оповідань Г. Квітки-Основ'яненка / Н.В. Романишина // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: В-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип.18. – С. 180–193.

25. Романишина Н.В. Осмислення християнських легенд К. Малицької в аспекті жанрової поетики / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 1. – С.45–49.

26. Романишина Н.В. Формування теоретичних і практичних жанрових умінь розпізнавання оповідання-портрета / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 4. – С.11–15.

27. Романишина Н.В. Вивчення поетики прозового опису портрета на методологічних засадах Т.Ф. Бугайко та Ф.Ф. Бугайка / Н.В. Романишина // Наукові

записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – № 5. – С.105–109.

28. Романишина Н.В. Баладні оповідання «Максим Гримач» Марка Вовчка та «Гордовита пара» П. Куліша: аналіз в аспекті компаративної генології / Н.В.Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – №5. – С.9–13.

29. Романишина Н.В. Жанр літературного фейлетону в творчості О.Чорногуза (за «Книгою веселих порад») / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – №9. – С.8–12.

30. Романишина Н.В. Зasadничі принципи організації процесу вивчення студентами малої художньої прози історичної тематики / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 11. – С.42–45.

31. Романишина Н.В. «Не можна писати новели мовою роману»: методика вивчення малої прози Григора Тютюнника в аспекті жанру / Н.В. Романишина // Григир Тютюнник. Нові дослідження і матеріали : [наук. зб. до 80-річчя від дня народження Григора Тютюнника] / [упоряд. О. Неживого]. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – С.262–268.

32. Романишина Н.В. Зasadничі принципи організації процесу вивчення «автобіографічного оповідання» у вищому навчальному закладі / Н.В.Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – №1. – С.41–44.

33. Романишина Н.В. Теорія і методика вивчення художнього нарису (на прикладі тексту «Знахарка» Дніпрової Чайки) / Н.В. Романишина // Нова педагогічна думка. – 2012. – №3. – С.105–108.

34. Романишина Н.В. Теоретико-методичні підходи до вивчення студентами малої художньої прози історичної тематики / Н.В. Романишина // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – № 3. – С.273–279.

35. Романишина Н.В. Теорія і методика вивчення «автобіографічного оповідання» / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 4. – С.16–20.

36. Романишина Н.В. Проблема пошуку шляхів удосконалення вивчення художньої малої прози студентами-філологами в історичному контексті / Н.В.Романишина // Проблеми підготовки сучасного вчителя : [зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини] / [ред. кол.: Н.С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ПП. О.О.Жовтий, 2012. – Вип.6. – Ч.1. – С.348–353.

37. Романишина Н.В. «Автобіографічне наближення до тексту (на прикладі оповідання Т. Зінківського «Сидір Макарович Притика») / Н.В. Романишина // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: лінгвістика і літературознавство : [міжвуз. зб. наук. статей] / [гол. ред. В.А. Зарва]. – Бердянськ: БДПУ, 2012. – Вип. 26. – Ч.2. – С.276–286.

38. Романишина Н.В. Методика формування у студентів-гуманітаріїв письменницької компетентності / Н.В. Романишина // Педагогіка вищої школи : [зб. наук. праць] / [ред. кол.: Бакум З.П. (гол. ред.) та ін.]. – Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 2012. – Вип. 36. – С.38–43.

39. Романишина Н.В. Вивчення студентами-гуманітаріями оповідання О.Ірванця «Play the game» в аспекті проблем методики краєзнавчої роботи / Н.В.Романишина // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 2. – С.77–80.
40. Романишина Н.В. Формування професійно-творчих здібностей студентів як методична проблема / Н.В. Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – №4. – С.45–47.
41. Романишина Н.В. Методика вивчення студентами філологічних факультетів історичного оповідання П. Куліша «Мартин Гак» / Н.В.Романишина // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми наукової практики : зб. наук. праць / [ред. кол.: Гузій Н.В. (відп. ред.) та ін.]. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 20 (30). Спеціальний. Актуалітети філологічної освіти та науки. – С.175–180.
42. Романишина Н.В. Методична специфіка уроку й практичного заняття з вивчення художньої малої прози історичної тематики / Н.В. Романишина // Українська мова і література в школі. – 2013. – №5. – С.51–55.
43. Романишина Н.В. Переваги системного методу вивчення української художньої малої прози студентами філологічних спеціальностей ВНЗ / Н.В.Романишина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – №2. – С.40–44.
44. Романишина Н.В. Методика вивчення епічних літературних творів із жанровою специфікою фольклорних / Н.В. Романишина // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : [зб. наук. праць] / Я.О. Поліщук та ін. – Рівне: РДГУ, 2014. – Вип. XX. – С.132–138.
45. Романишина Н.В. Філософські засади вивчення української новелістики студентами філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н.В.Романишина // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: [зб. наук. праць] / С.С. Пальчевський та ін. – Рівне: РДГУ, 2014. – Вип. 9 (52). – С.51–55.
46. Романишина (Буркалець) Н.В. Художня позиція автора у новелістиці Богдана Лепкого / Н.В. Буркалець // Взаимодействие литератур в мировом литературном процессе. Проблемы теоретической и исторической поэтики : [сб. научн. статей] / [под ред. Т.Е. Автухович]. – Гродно: ГрГУ, 1998. – Ч.1. – С.304–309.
47. Романишина Н.В. Пути модернизации классической научной лекции в условиях современного педагогического университета / Н.В. Романишина // Problems of modern pedagogics in the context of international educational standards development : [materials digest of the XL International Research and I stage of the Championship in the Pedagogical sciences] (London, January 31 – February 05, 2013). – London: International Academy of Science and Higher Education, 2013. – С.98–103.
48. Романишина Н.В. Технология изучения украинской новеллистики студентами-филологами / Н.В. Романишина // Problems of correlation of interpersonal interactions and educational technologies in social relations : [peer-reviewed materials digest (collective monograph) of the LXXV International Research and I stage of the Championship in the Pedagogical and Psychological sciences] (London, January 27 – February 03, 2014). – London: International Academy of Science and Higher Education, 2014. – С. 54–57.

49. Романишина Н.В. Психологические основы изучения студентами педагогических университетов художественной малой прозы / Н.В. Романишина // Педагогика и психология: актуальные проблемы исследований на современном этапе: [сб. научн. статей]. – Махачкала: ООО «Апробация», 2013. – С.52–59.

50. Романишина Н.В. Методика использования писательской критики в анализе новеллистической прозы // *Universum: Психология и образование* : электрон. научн. журн. – 2015. – № 4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/1371>

Матеріали конференцій

51. Романишина Н.В. Проблемні аспекти вивчення малої прози на уроках української літератури в школі / Романишина Н.В. // Українська література: стан вивчення в сучасній школі, проблеми, перспективи : [матер. II Всеукраїнської наук.-практ. конф.] (Луганськ, 25 квітня 2008 р.). – Луганськ: Знання, 2008. – С.29–39.

52. Романишина Н.В. Вивчення студентами-філологами малої прози Людмили Старицької-Черняхівської як проблема / Н.В. Романишина // Михайло Старицький як творча особистість : [зб. праць наук. конф.] (Черкаси, 11–12 травня 2010 р.). – Черкаси: Вид-ць Чабаненко Ю.А., 2010. – С.368–379.

53. Романишина Н.В. Формування інформаційної компетентності студентів при вивченні художньої малої прози / Н.В. Романишина // Інформаційні технології в професійній діяльності : [матер. VI Всеукраїнської наук.-практ. конф.] (Рівне, 28 березня 2012 р.). – Рівне: РВВ РДГУ. – 2012. – С.58–59.

54. Романишина Н.В. Специфіка застосування системного підходу при вивченні студентами-філологами художньої малої прози / Н.В. Романишина // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : [матер. Міжнар. наук.-практ. конф.] (Київ, 28–29 березня 2012 р.) / [за заг. ред. В.О. Огнев'юка]. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С.434–440.

55. Романишина Н.В. К вопросу о формировании профессионально-творческих способностей студента-гуманитария / Н.В. Романишина // Теория и практика педагогической науки в современном мире: традиции, проблемы, инновации : [матер. Международной научн.-практ. конф.] (Новокузнецк, 14 февраля 2013 г.) / [ред. колл.: Н.Г. Коновалова (отв. ред.), А.В. Колмогорова (ред. вып.) и др.]. – Новокузнецк: Изд-во КузГПА, 2013. – Ч.1. – С.174–181.

56. Романишина Н.В. Роль современных информационных технологий в процессе повышения профессионализма студентов педагогического университета (на примере изучения украинской художественной малой прозы) / Н.В. Романишина // Педагогический профессионализм в образовании: [матер. IX Международной научн.-практ. конф., посвящ. 120-летию со дня основания г.Новосибирска] (Новосибирск, 21–22 февраля 2013 г.) / [под научн. ред. Е.В. Андриенко]. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2013. – Ч.1. – С.180–191.

57. Романишина Н.В. Дидактические подходы к изучению студентами педагогических университетов юмористической художественной малой прозы (на примере украинской литературы) / Н.В. Романишина // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения: [матер. XXXIV Международной

научн.-практ. конф.] (Новосибирск, 13 декабря 2013 г.) / [под общей ред. С.С.Чернова]. – Новосибирск: Изд. ЦРНС, 2013. – С.140–145.

АНОТАЦІЇ

Романишина Н.В. Теорія і методика вивчення художньої малої прози в курсах фахових дисциплін у педагогічних університетах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література). – Київський університет ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2015.

У дослідженні запропоновано теоретично обґрунтовану та експериментально перевірену методичну систему вивчення студентами педагогічних спеціальностей ВНЗ української художньої малої прози. Опанування студентами умінь і навичками аналізувати та організовувати сприймання й аналітичне осягнення кращих зразків вітчизняної новелістики тощо досягається шляхом синергетичного поєднання взаємопов'язаних діяльностей викладача і студента; отриманням глибоких знань про малу прозу як художню систему; плануванням роботи з формування генологічної компетентності на рівні фахової підготовки студентів-філологів загалом; сформованістю потреби вихованців в учінні, творчій самореалізації, самоосвіті; вдалим вибором форм, методів, прийомів; організацією інноваційних процесів; контролем і самоконтролем результатів засвоєння програмового матеріалу; корекцією зворотнього зв'язку у навчанні.

Експериментально доведено: розроблена модель має переваги порівняно із традиційною методикою, оскільки засвідчила зростання рівня літературної освіти студентів-гуманітаріїв, розвиток їхнього педагогічного професіоналізму, філологічного мислення, творчого, зокрема дослідницького та письменницького, потенціалів.

Ключові слова: українська художня мала проза, модифікації новелістики, поглиблене вивчення, методична система, технологічно орієнтована модель, генологічна компетентність, жанровий аналіз, схеми аналізу, поетика малих жанрів.

Романишина Н.В. Теория и методика изучения художественной малой прозы в курсах специальных дисциплин в педагогических университетах. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Киевский университет им. Бориса Гринченко. – Киев, 2015.

В диссертационном исследовании представлена теоретически обоснованная и экспериментально проверенная методическая система изучения студентами педагогических специальностей университетов украинской художественной малой прозы. Овладение студентами умениями и навыками анализировать и организовывать восприятие и аналитическое постижение классических произведений отечественной новеллистики достигается путем синергетического соединения взаимосвязанных деятельности преподавателя и студента; приобретением глубоких знаний о малой прозе как художественной системе; планированием работы по формированию

генологической компетентности на уровне специальной подготовки студентов филологических специальностей в целом; формированием их потребностей учиться, творчески совершенствоваться, самореализовываться; удачным выбором форм, методов, приемов; организацией инновационных процессов; контролем и самоконтролем результатов усвоения программного материала; коррекцией обратной связи в обучении.

Разработанная автором специальная методика основывается на постулатах канонических и современных жанровых теорий; поэтики генологической конструкции «художественная малая проза»; достижениях традиционной и инновационной моделей обучения; определении возможностей интеграции на литературоведческой основе данных отдельных наук (педагогика, психология, фольклор, зарубежная литература, история, философия и др.); изучении специальных дисциплин, которые постигают будущие учителя-украинисты, как составляющих единой литературоведческой системы.

Неэффективной педагогической работе как псевдопрофессиональному экспромту противопоставляется целенаправленная деятельность будущих учителей литературы по изучению украинской малоформатной прозы, которая включает уточнение, овладение и комплексное применение целевого, содержательного, организационно-процессуального, операционно-деятельного, оценочно-результативного компонентов. Избранный технологический подход позволяет планировать учебный процесс в вузе, последовательно ориентировать учащихся на определенные цели, предполагать обратную связь и достигать гарантированного результата – формирования генологической компетентности студентов-гуманитариев. Составляющими этой «специфической способности» (Дж. Равен) будущих учителей литературы являются компоненты: содержательный (знакомство с историческими реализациями отечественной и мировой малоформатной прозы, ее поэтикой, поэтикой эпических и лиро-эпических жанров, соответствующей терминологией, методикой изучения эпоса); технологический (умение анализировать произведение в жанровом аспекте; составлять план-конспект урока; разрабатывать схемы поэтапных действий учителя); личностного (начитанность, эрудиция, широкое мировоззрение, развитая речь, трудолюбие студента; способность творчески интерпретировать текст, писать научные работы, собственные произведения в жанрах малой прозы, критические статьи).

На основе изучения законов внутренней организации подсистемы эпоса «новеллистика» и пр., ее уровней, определения компонентов художественной структуры малоформатного прозаического текста, которые студентам важно подробно рассмотреть, разработаны альтернативные традиционным ориентировочные схемы анализа произведений эпического рода.

Экспериментально доказано, что предложенная модель имеет преимущества по сравнению с традиционной методикой, поскольку свидетельствует о повышении уровня литературного образования студентов-гуманитариев, развитии их педагогического профессионализма, филологического мышления, творческого, в особенности исследовательского и писательского, потенциалов.

Ключевые слова: украинская художественная малая проза, модификации новеллистики, углубленное изучение, методическая система, технологически

оригинальная модель, генологическая компетентность, жанровый анализ, схемы анализа, поэтика малых жанров.

Romanyshyna N.V. Theory and methodic of learning short fiction in the professional disciplines courses in pedagogical universities.- Manuscript.

Doctoral thesis for the degree of doctor in pedagogical sciences, speciality 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching: (Ukrainian Literature). – Kyiv University of Borys Grinchenko, Kyiv, 2015.

In this research theoretical well-grounded and experimentally checked methodical system of the studying by the students of the pedagogical faculties of Ukrainian short fiction is suggested. Mastering abilities and skills to analyze and organize perception and understanding by the pupils the best examples of the national short stories is reached by the way of energetic connection of related activity of the teacher and student; getting deep knowledge about short fiction as a system; planning of the work with formation of genological competence on the level of the professional education of the philology students; forming the needs of students in learning; creative self-realization; self-education; successful choice of forms, methods, techniques; organization of innovation processes; control and self-control of the results of learning program material; correction of reverse connect in studying.

It is experimentally proved that developed model has advantages comparing with traditional because it attested growing of the level literature education of philology students; development of their pedagogical professionalism, philology thinking, creative, in particular exploratory and writer's potential.

Key words: short fiction, modifications of short stories, deep studying, methodical system, technologically approached model, genological competence, genre analysis, schemes of analysis, the poetics of short fiction.